

פרסומי
יור

חינוך והשכלה

חינוך והשכלה

פרסום מתוך סדרה היוצאת לאור לרגל שנת היובל למדינת ישראל.
הפרסומים בסדרה מתארים את ההתפתחויות, מאז הקמת המדינה,
בתחומי האוכלוסייה, החברה והכלכלה, ומלווים בלוחות ובדיאגרמות.

עובדים מתחום חינוך והשכלה שנטלו חלק בהכנת הפרסום:

יוסף גידניאן, חנן זכאי, דוד מעגן, שושנה קפלן, יפה שיף

עריכה ועיצוב: חגית אנסבכר וסבינה דוברר מגף הוצאה לאור.

לבירורים ניתן לפנות לחנן זכאי, בטל' 02-6553215.

© זכויות היוצרים בפרסום זה שייכות למדינה.
הרוצה לצטט רשאי לעשות כן בתנאי שיציין את המקור.

ISSN 0793-9108

תוכן העניינים

11	מבוא	1.
12	רמת ההשכלה של האוכלוסייה	2.
12	2.1 ידיעת קרוא וכתוב	
14	2.2 מספר שנות לימוד	
16	2.3 סוג בית-ספר אחרון	
17	2.4 בעלי השכלה על-תיכונית ואקדמית	
19	הנגישות ללימודים	3.
19	3.1 היקף הלמידה	
23	3.2 המכללות	
28	תפוקות מערכת החינוך	4.
28	4.1 זכאים לתעודת בגרות	
33	4.2 מקבלי תארים אקדמיים	
36	ההשקעה בחינוך	5.
36	5.1 ההוצאה הלאומית לחינוך	
40	5.2 מורים	

1. מבוא

במהלך 50 שנות קיומה של מדינת ישראל חלו שינויים משמעותיים ברמת ההשכלה של תושביה, במבנה מערכת החינוך ובהיקפה. רמת ההשכלה הושפעה, במידה רבה, ממאפייני ההשכלה של גלי העלייה לישראל. גל עלייה שהעולים בו היו בעלי השכלה גבוהה יחסית העלה את רמת ההשכלה של האוכלוסייה, ולהפך. עם זאת, אין ספק כי גם למערכת החינוך הייתה השפעה לא מבוטלת על רמת ההשכלה ועל ההיבטים החינוכיים והחברתיים האחרים שעליהם היא אמונה. שכן, מערכת החינוך התפתחה והתאימה את עצמה למתן שירות לאוכלוסייה הטרוגנית בעלת צרכים מגוונים, הגדלה במהירות.

2. רמת ההשכלה של האוכלוסייה

רמת ההשכלה של האוכלוסייה בישראל נמצאת בגידול מתמיד מאז הקמת המדינה כתוצאה מהתרחבות מערכת החינוך, מגלי העלייה ומשינויים דמוגרפיים. העלייה ברמת ההשכלה באה לידי ביטוי בידיעת קרוא וכתוב, במספר שנות הלימוד וברכישת השכלה על-תיכונית וגבוהה.

2.1 ידיעת קרוא וכתוב

בשנים 1948-1961 חלו באוכלוסייה היהודית הבוגרת שינויים גדולים במספרם ובחלקם היחסי של חסרי ידיעת קרוא וכתוב. בעקבות העלייה ההמונית בשנים 1948-1951, גדל מספרם של אלה שאינם יודעים קרוא וכתוב מ-6 אחוזים ב-1948 ל-15 אחוז ב-1954. במפקד האוכלוסין והדיוור של שנת 1961 נפקדו 156,500 חסרי ידיעת קרוא וכתוב, אך נוכח הגידול הרב של האוכלוסייה היהודית היה חלקם היחסי 12 אחוז בלבד (ראה לוח א).

צמצום התופעה של אי-ידיעת קרוא וכתוב התרחש בקבוצות השונות של האוכלוסייה (ראה לוח א). חלקם של אלה שאינם יודעים קרוא וכתוב הגיע ל-52 אחוז ב-1961 בקרב הדתות האחרות, לעומת 81 אחוז בכל שטחה של ארץ ישראל המנדטורית (לפי מפקד 1931).

לוח א. חלקה של האוכלוסייה שאינה יודעת קרוא וכתוב (מגיל 14 ומעלה), 1948-1997

חסרי ידיעת קרוא וכתוב			השנה
נקבות	זכרים	סך הכל	
האוכלוסייה היהודית			
9.6	3.2	6.3	1948
21.7	8.2	15.0	1954
17.1	7.2	12.1	1961
12.6	6.6	9.6	1972 (0 שנות לימוד)
4.0	1.6	2.8	1997 (0 שנות לימוד) ⁽¹⁾
דתות אחרות			
79.0	35.9	57.2	1954
71.5	32.0	51.7	1961
48.8	21.1	34.8	1972 (0 שנות לימוד)
11.7	3.8	7.7	1997 (0 שנות לימוד) ⁽¹⁾

(1) בני 15 ומעלה.

לוח ב, להלן, מראה כי בין השנים 1961-1997 חלה ירידה באחוז אלה שאינם יודעי קרוא וכתוב בקרב האוכלוסייה הבוגרת מ-16 אחוז ב-1961 ל-4 אחוזים ב-1997. ירידה משמעותית יותר באחוז אלה שאינם יודעי קרוא וכתוב ניתן לראות בקרב הדתות האחרות בישראל: מ-52 אחוז ב-1961 ל-8 אחוזים ב-1997 (ובפרט בקרב הנשים מ-71 אחוז ב-1961 ל-12 אחוז ב-1997), ובקרב ילידי אסיה-אפריקה: מ-31 אחוז ב-1961 ל-14 אחוז ב-1997.

לוח ב. - אי ידיעת קרוא וכתוב בקרב האוכלוסייה הבוגרת⁽¹⁾ בישראל, 1961, 1997

אחוזים

חסרי ידיעת קרוא וכתוב						קבוצות האוכלוסייה
נקבות		זכרים		סך הכל		
1997	1961	1997	1961	1997 ⁽²⁾	1961	
5	22	2	9	4	16	ישראל - כל האוכלוסייה
4	17	2	7	3	12	יהודים
0	3	0	1	0	2	ילידי הארץ
20	44	8	18	14	31	ילידי אסיה-אפריקה
1	4	1	2	1	3	ילידי אירופה-אמריקה
12	71	4	32	8	52	דתות אחרות

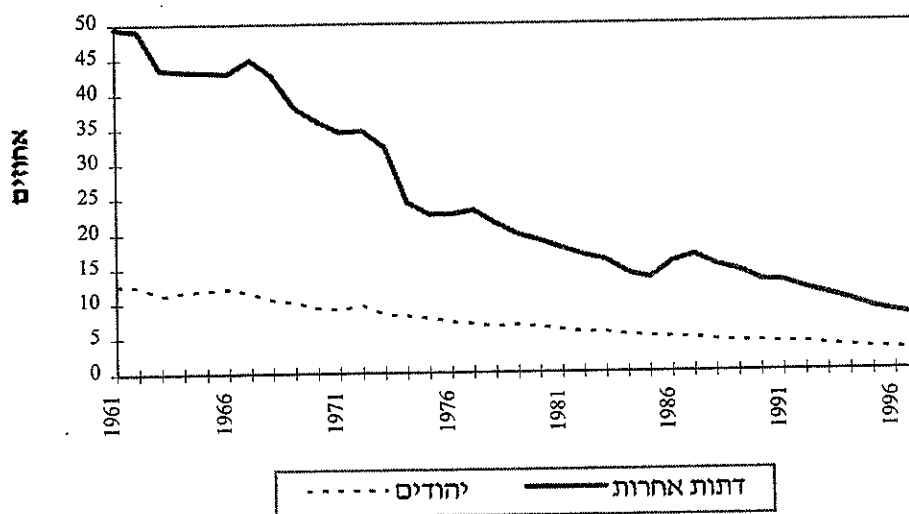
(1) 1961 - אחוז מבני 14 ומעלה, 1997 - אחוז מבני 15 ומעלה.

(2) 1997 - אחוז בעלי 0 שנות לימוד.

שיעורי הבערות (אי ידיעת קרוא וכתוב) ב-1990 בישראל (5.6 אחוזים בכלל האוכלוסייה, 6.2 אחוזים בקרב האוכלוסייה היהודית ו-13 אחוז בקרב הדתות האחרות) נמוכים בהשוואה לשכנותיה הקרובות, שבהן שיעורי הבערות מקיפים כחמישית מהאוכלוסייה בירדן ובלבנון ועד לכמחצית מהאוכלוסייה במצרים (עפ"י נתוני אונסקו, 1993).

הירידה בשיעורי הבערות, באה לידי ביטוי בירידת חלקם של חסרי ההשכלה (0 שנות לימוד) באוכלוסייה. מבין היהודים, חלקם של חסרי ההשכלה עמד ב-1961 על כ-12 אחוז ועד 1997 ירד ל-3 אחוזים בלבד. מבין הדתות האחרות חלקם של חסרי ההשכלה עמד ב-1961 על כ-50 אחוז ועד 1997 הצטמצם לכ-8 אחוזים בלבד (ראה דיאגרמה 1).

דיאגרמה 1. - אחוז חסרי ההשכלה (0 שנות לימוד) באוכלוסייה הבוגרת, 1961-1997⁽¹⁾

(1) עד 1985 - אחוז מבני 14 ומעלה, מ-1986 - אחוז מבני 15 ומעלה.

2.2 מספר שנות לימוד

לוח ג, להלן, מצביע על עלייה משמעותית ברמת ההשכלה של האוכלוסייה בישראל בין השנים 1961-1997.

לוח ג.- האוכלוסייה הבוגרת⁽¹⁾ בישראל, לפי קבוצת אוכלוסייה ושנות לימוד, 1961, 1997

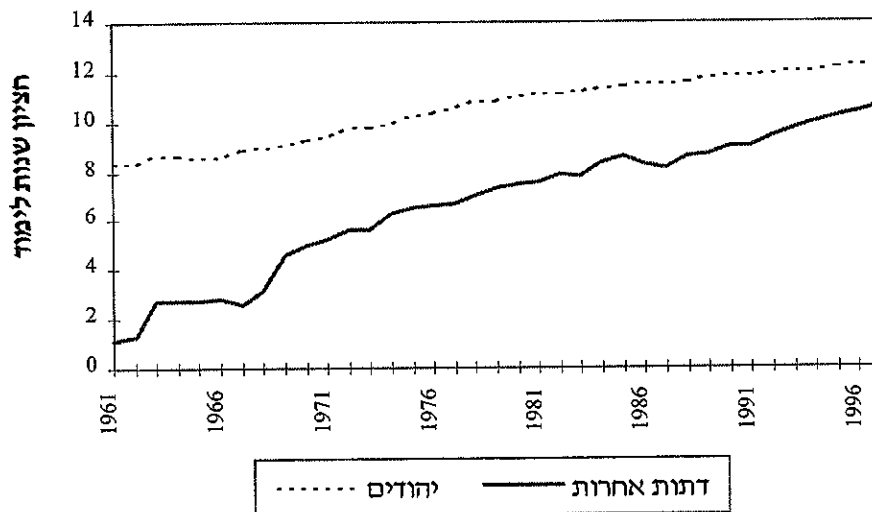
אחוזים

דתות אחרות		יהודים		סך הכל		שנות לימוד
1997	1961	1997	1961	1997	1961	
12.5	63.4	4.2	20.1	5.8	24.2	0-4
22.3	27.5	9.3	35.4	11.5	34.7	5-8
47.2	7.6	48.1	34.6	48.0	32.0	9-12
18.0	1.5	38.2	9.9	34.8	9.1	13+
10.6	1.2	12.4	8.4	12.1	8.0	חציון שנות לימוד

(1) 1961 - אחוז מבני 14 ומעלה, 1997 - אחוז מבני 15 ומעלה.

בקרב האוכלוסייה היהודית הבוגרת עולה חציון (מחצית האוכלוסייה מתחתיו והמחצית האחרת מעליו) שנות הלימוד מ-8.4 ב-1961 ל-12.4 ב-1997. בקרב הדתות האחרות חציון שנות הלימוד עולה בקצב מהיר יותר: מ-1.2 שנות לימוד ב-1961 ל-10.6 שנות לימוד ב-1997 (ראה דיאגרמה 2).

דיאגרמה 2.- חציון שנות הלימוד באוכלוסייה הבוגרת, 1961-1997⁽¹⁾

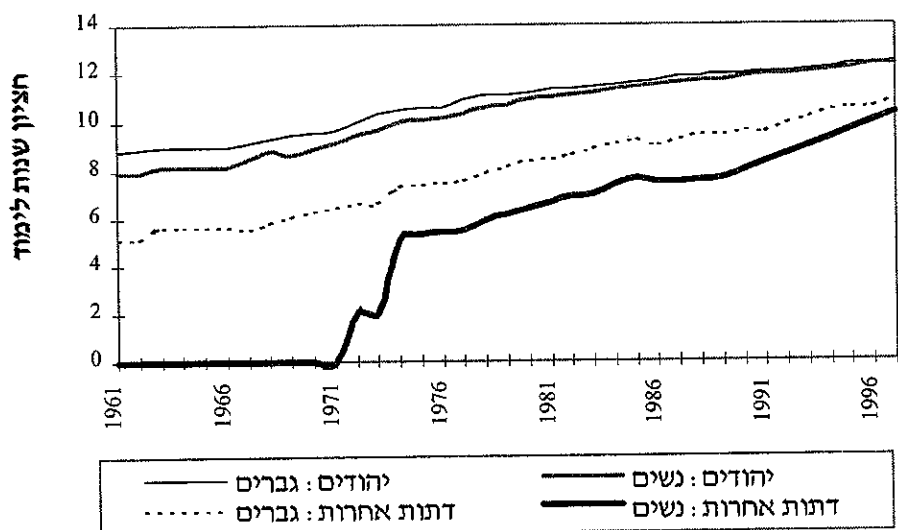
(1) עד 1985 - אחוז מבני 14 ומעלה, מ-1986 - אחוז מבני 15 ומעלה.

באוכלוסייה היהודית חציון שנות הלימוד בכל אחת מהשנים דומה אצל הגברים והנשים, כאשר ב-1961 הוא עמד על 8.8 שנות לימוד אצל הגברים ו-7.9 שנות לימוד אצל הנשים ועד 1997 הוא השתווה כמעט לחלוטין ועמד על 12.4 שנות לימוד בקרב הגברים ו-12.3 בקרב הנשים.

לעומת זאת, בקרב הדתות האחרות בתקופה המקבילה, חציון שנות הלימוד אצל הגברים היה גבוה באופן ניכר מאשר אצל הנשים ועמד על 5.2 שנות לימוד ב-1961 לעומת 0 שנות לימוד אצל הנשים. ב-1997 הצטמצם הפער והחציון עמד על 10.9 שנות לימוד אצל הגברים ו-10.3 שנות לימוד אצל הנשים (ראה דיאגרמה 3).

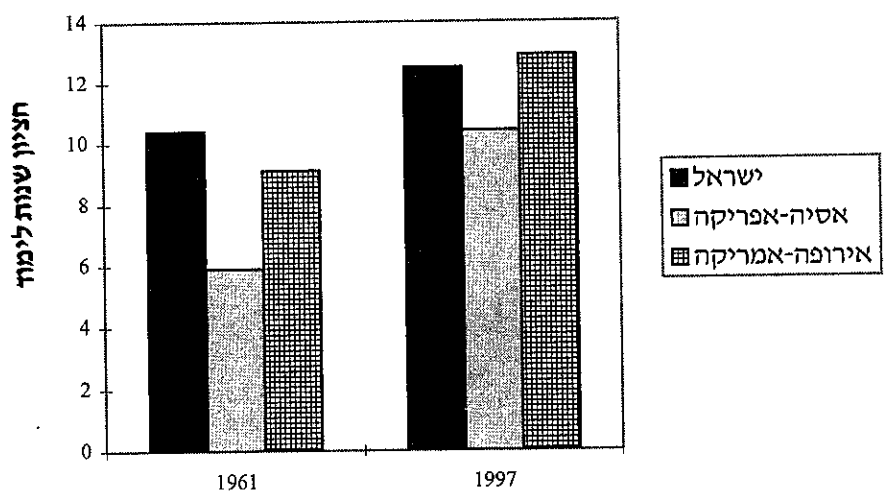
דיאגרמה 3. חציון שנות הלימוד באוכלוסייה הבוגרת, לפי מין וקבוצת אוכלוסייה,

1997-1961

באוכלוסייה היהודית עמד חציון שנות הלימוד ב-1961 על 10.4 שנות לימוד בקרב ילידי ישראל, 5.9 בקרב ילידי אסיה-אפריקה ו-9.1 בקרב ילידי אירופה-אמריקה, ואילו ב-1997 עלה חציון שנות הלימוד אצל כולם והגיע ל-12.5, 10.4 ו-12.9 בהתאמה (ראה דיאגרמה 4).

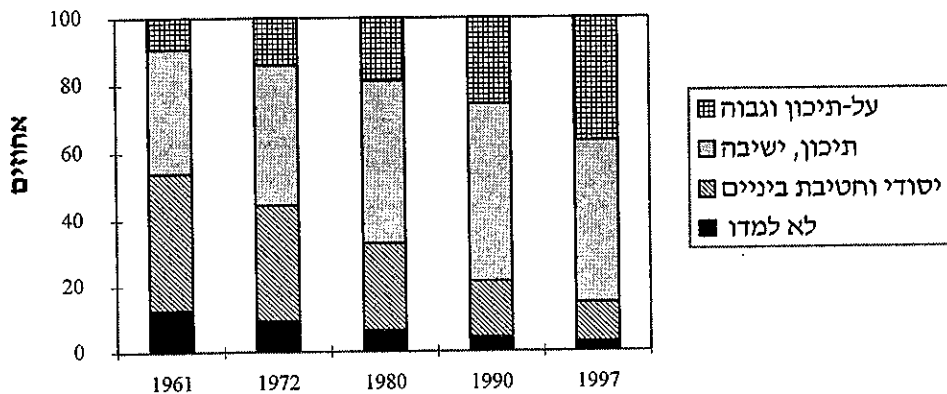
דיאגרמה 4. חציון שנות הלימוד באוכלוסייה היהודית, לפי יבשת לידה, 1997, 1961

2.3 סוג בית-ספר אחרון

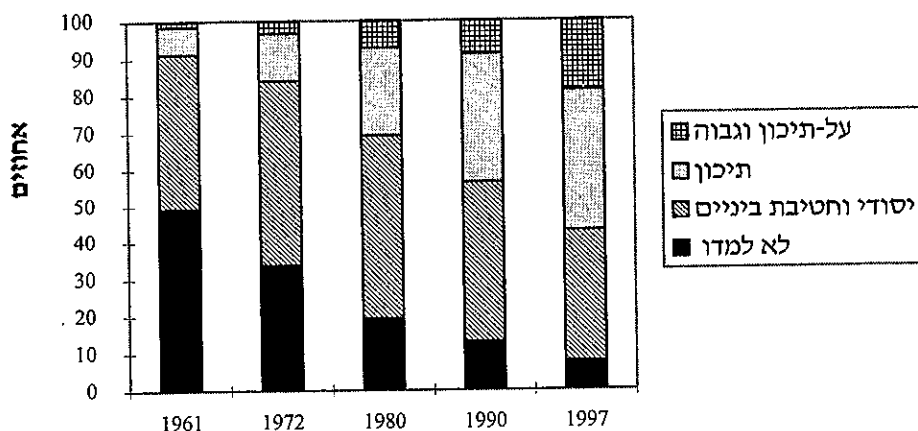
מדיאגרמה 5, להלן, ניתן לראות כי ב-1961 כ-13 אחוז מהאוכלוסייה היהודית לא למדו בבית ספר, 41 אחוז סיימו בית-ספר יסודי או חטיבת ביניים, כ-37 אחוז היו בעלי השכלה תיכונית וכ-9 אחוזים היו בעלי השכלה על-תיכונית או גבוהה. במהלך השנים חלה עלייה חדרגתית ברמת ההשכלה של האוכלוסייה לפי סוג בית-ספר אחרון. לעומת ירידה בחלקה של האוכלוסייה שלא למד כלל בבית-ספר או שלמד עד לשלב חטיבת הביניים, ניתן לראות עלייה בחלקה של האוכלוסייה שסיים בית-ספר תיכון ומעלה.

דיאגרמה 5.- האוכלוסייה היהודית, לפי סוג בית-ספר אחרון, 1961-1997

בקרב הדתות האחרות ב-1961, כ-49 אחוז לא למדו כלל בבית-ספר, כ-42 אחוז סיימו בית-ספר יסודי או חטיבת ביניים, וכ-9 אחוזים בלבד היו בעלי השכלה תיכונית ומעלה. ב-1997, לעומת זאת, כ-8 אחוזים בלבד הנם חסרי השכלה, כ-35 אחוז הנם בעלי השכלה יסודית או חטיבת ביניים, כ-38 אחוז הנם בעלי השכלה תיכונית וכ-19 אחוז הנם בעלי השכלה על-תיכונית וגבוהה (ראה דיאגרמה 6).

דיאגרמה 6.- אוכלוסיית הדתות האחרות, לפי סוג בית-ספר אחרון, 1961-1997

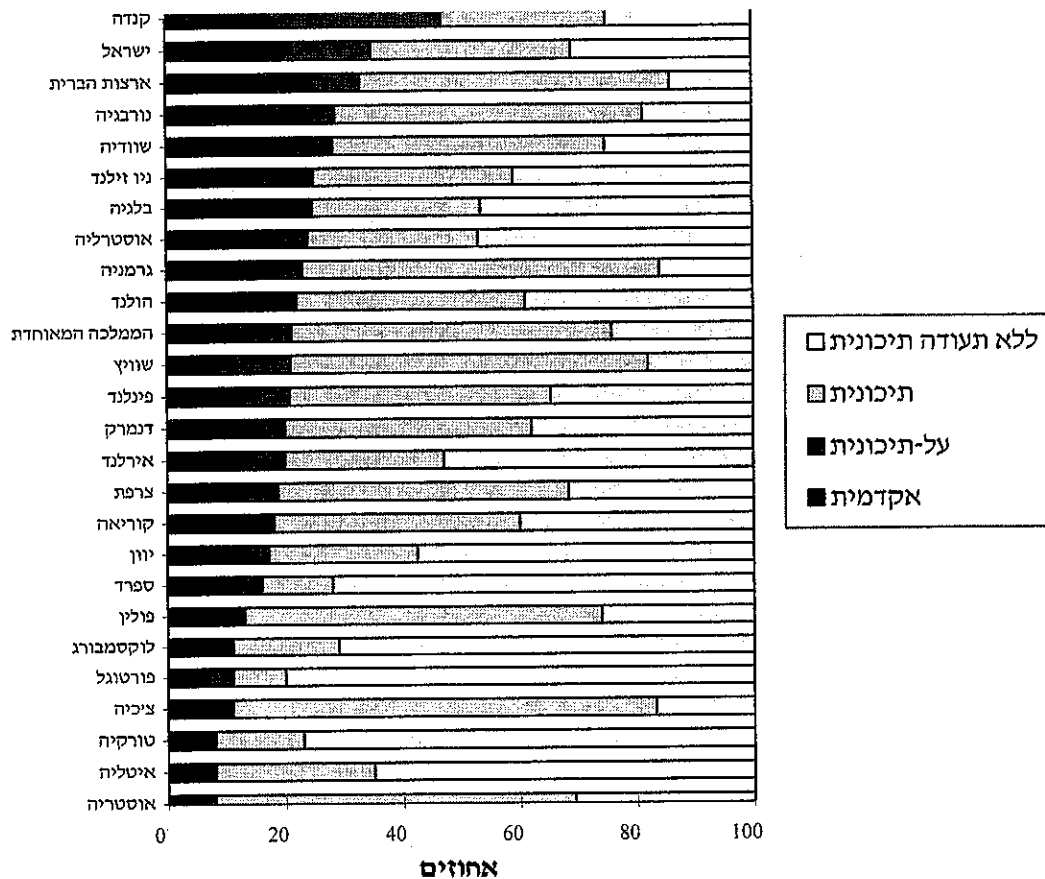
2.4 בעלי השכלה על-תיכונית ואקדמית

מדיאגרמה 7 ניתן לראות על-פי נתוני מפקד האוכלוסין והדיוור 1995, כי יותר משליש מבני 25 עד 64 באוכלוסייה בישראל, סיימו לימודים על-תיכוניים וכי כ-20 אחוז הנם בעלי תארים אקדמיים. בשנים האחרונות חלה עלייה חדה, של יותר מ-75 אחוז, בשיעור בעלי תעודה אקדמית באוכלוסייה בהשוואה לנתוני מפקד 1983: מ-11 אחוז בשנת 1983 ל-20 אחוז בשנת 1995. שליש מגידול זה נובע מ"יבוא" השכלה, כלומר מהעלייה לישראל מאז 1990, בעיקר ממדינות חבר העמים, אשר שיעור האקדמאים בקרבם עולה על 40 אחוז.

שיעורים אלה ממקמים את אוכלוסיית ישראל בין האוכלוסיות המשכילות ביותר בעולם. בהשוואה ל-25 מדינות מפותחות החברות בארגון ה-OECD (ארגון לשיתוף פעולה כלכלי ולפיתוח), ישראל, עם שיעור בעלי תעודות על-תיכוניות של 35 אחוז, נמצאת במקום השני - אחרי קנדה (47 אחוז), ובמקום השלישי, עם שיעור של 20 אחוז בעלי תארים אקדמיים, אחרי ארה"ב (25 אחוז) והולנד (22 אחוז).

דיאגרמה 7. אחוז בני 25-64 במדינות מפותחות ובישראל,

לפי תעודת סיום הלימודים הגבוהה ביותר, 1995

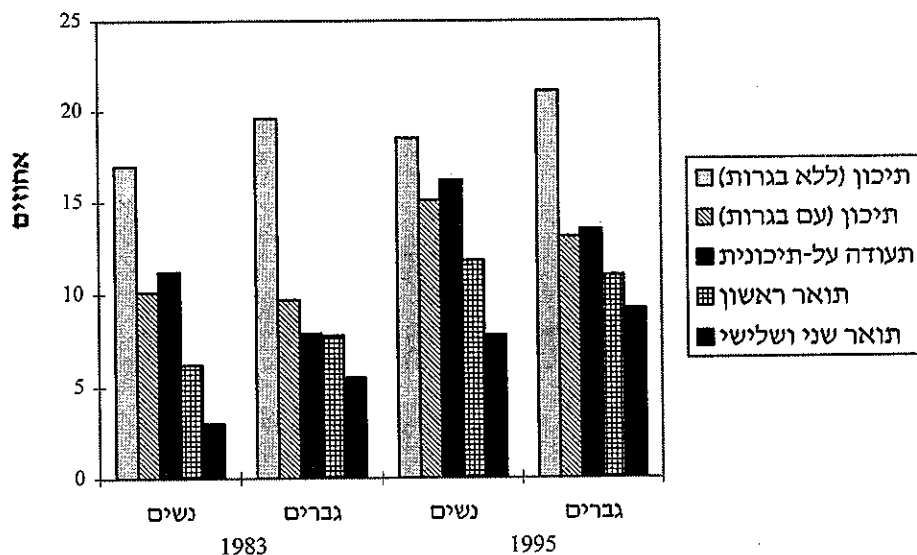
עוד עולה מממצאי מפקד האוכלוסין האחרון (1995), כי בשנים האחרונות התהפכו פערי השכלה בין גברים לנשים בישראל, והנשים כיום משכילות יותר מאשר הגברים. לנשים שיעורים גבוהים יותר מאשר לגברים הן בסיום בית-ספר תיכון, בקבלת תעודת בגרות, בסיום לימודים על-תיכוניים

והן בקבלת תואר אקדמי ראשון. רק בשיעור מקבלי תואר שני ושלישי יש עדיין יתרון קטן לגברים, אולם לפי המגמות המסתמנות הוא כנראה ייעלם בקרוב. התהפכות הפערים חלה במקביל לעלייה חדה בשיעורי ההשכלה של בני שני המינים במהלך העשור האחרון, אלא שהעלייה בקרב הנשים הייתה חדה יותר.

ב-1983, בקרב אוכלוסיית גילי 25 עד 64, 3 אחוזים מהנשים היו בעלות תואר שני ושלישי לעומת 5.5 אחוזים בקרב הגברים, 6.2 אחוזים בעלות תואר ראשון לעומת 7.8 אחוזים בקרב הגברים ו-11.2 אחוז בעלות תעודת סיום לימודים על-תיכוניים לעומת 7.9 אחוזים בקרב הגברים. לעומת זאת ב-1995, בקרב בני אותם גילים 7.8 אחוזים מהנשים היו בעלות תואר שני ושלישי לעומת 9.2 אחוזים בקרב הגברים, 11.8 אחוז בעלות תואר ראשון לעומת 11 אחוז בקרב הגברים ו-16.2 אחוז בעלות תעודת סיום לימודים על-תיכוניים לעומת 13.5 אחוז בקרב הגברים (ראה דיאגרמה 8).

דיאגרמה 8. - אחוז בני 25-64 באוכלוסייה בישראל, לפי סוג התעודה הגבוהה ביותר ומין,

1995, 1983

3. הנגישות ללימודים

3.1 היקף הלמידה

מספרם של התלמידים בכל דרגי החינוך גדל מכ-141,000 בתש"ט (1948/49) לכ-1,770,000 בתשנ"ז (1996/97). גידול זה של פי 12.5 במספר התלמידים נובע בחלקו מגידול האוכלוסייה במדינה כתוצאה מקליטת עלייה (באותה תקופה האוכלוסייה היהודית בגילים 5-24 גדלה פי 6.5). חקיקת חוק לימוד חובה (עד כיתה י') בשנת 1949 והרחבתו לחינוך חינוך עד כיתה י"ב היו אף הם גורמים חשובים לפיתוח מערכת החינוך בישראל ולשיעורים הגבוהים של ההשתתפות במסגרות הלימודיות למיניהן.

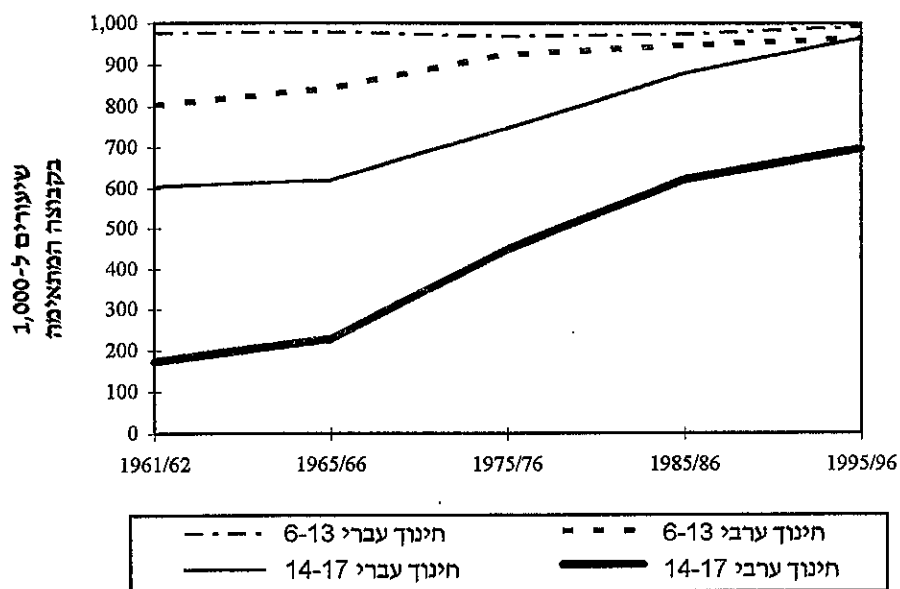
לוח ד.-תלמידים, לפי דרג חינוך, תש"ט (1948/49) - תשנ"ז (1996/97)

תשנ"ז 1996/97	תש"ס 1979/80	תש"ל 1969/70	תש"ך 1959/60	תש"ט 1948/49	
1,766,507	1,200,636	823,491	578,003	140,817	סך הכל מזה:
325,305	263,944	121,879	82,973	26,530	גני ילדים
697,053	558,372	479,803	411,783	101,124	חינוך יסודי
504,065	253,878	147,851	57,098	10,232	חינוך על-יסודי
44,796	25,962	12,264	5,922	1,296	חינוך על-תיכוני
135,200	54,480	35,374	9,275	1,635	חינוך גבוה

הגידול במספרי התלמידים בין השנים תש"ט לתשנ"ז בולט במיוחד בחינוך הגבוה (פי 83), בחינוך העל-יסודי (פי 49) ובחינוך העל-תיכוני (פי 35).

הגידול המרשים במספר התלמידים מלווה בעלייה בשיעורי הלמידה. כ-99 אחוז מבני 6-15 (כיתות א'-י') בחינוך העברי לומדים, ורק מגיל 16 (כיתה י"א) מתחילה ירידה בשיעורי למידה במערכת החינוך. גם בחינוך הערבי כמעט כל הילדים (כ-97 אחוז) בגילי החינוך היסודי (6-13) לומדים במערכת החינוך, אך בגילי החינוך העל-יסודי (14-17) נמוך יחסית שיעור הלומדים והוא מגיע לכ-70 אחוז בלבד (לעומת כ-97 אחוז בחינוך העברי). יש לציין כי בשנת תשכ"ב (1961/62), בה הוצגו לראשונה שיעורי הלמידה במערכת החינוך, נמצא כי השיעורים לגילי 14-17 בחינוך הערבי היו כ-17 אחוז בלבד לעומת כ-61 אחוז בחינוך העברי. לפיכך נראה שעם הזמן הפער בין שתי האוכלוסיות הצטמצם (דיאגרמה 9).

דיאגרמה 9. שיעורי למידה בבתי-הספר בחינוך העברי והערבי, לפי גיל, תשכ"ב (1961/62) - תשנ"ו (1995/96)

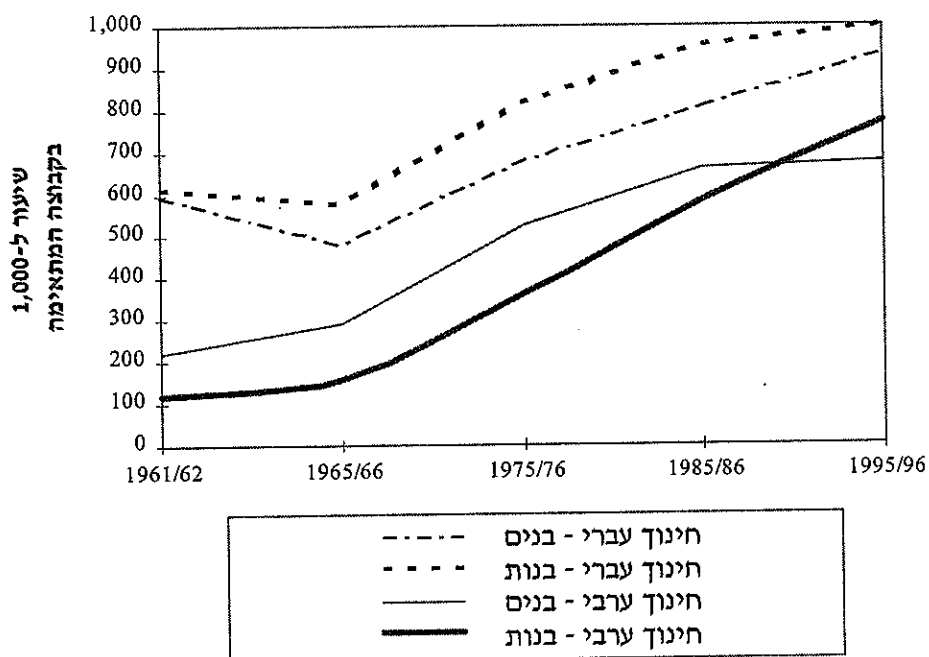
לוח ה. שיעורי למידה בבתי-הספר בחינוך העברי והערבי, לפי גיל ומין, תשכ"ב (1961/62), תשנ"ו (1995/96)

			שיעורים לאלף באוכלוסייה	
גיל				
14-17		6-13		
בנות	בנים			
חינוך עברי				
614	596	977	תשכ"ב (1961/62)	
998	934	993	תשנ"ו (1995/96)	
חינוך ערבי				
121	221	804	תשכ"ב (1961/62)	
722	675	965	תשנ"ו (1995/96)	

פערים בשיעורי למידה קיימים גם בין בנים לבנות. בחינוך העברי שיעור הלמידה של הבנות בגילי 14-17 היה גבוה יותר מזה של הבנים ועם הזמן הפער הלך וגדל (מפער של כ-2 אחוזים בשנת תשכ"ב לפער של כ-7 אחוזים בשנת תשנ"ו). בחינוך הערבי בשנת תשכ"ב שיעור הבנות בגילי 14-17 שלמדו במערכת החינוך היה נמוך מאשר השיעור של הבנים (כ-12 אחוז לעומת כ-22 אחוז בהתאמה), אך עם הזמן התהפך המצב ושיעור הלמידה של הבנות במערכת החינוך בשנת תשנ"ו הגיע לכ-72 אחוז לעומת כ-68 אחוז בקרב הבנים.

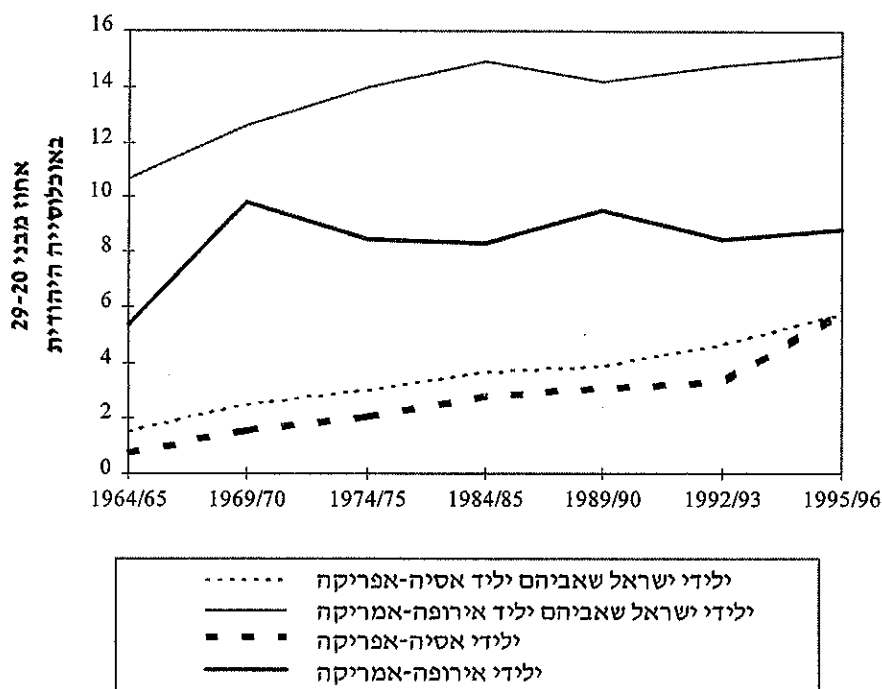
דיאגרמה 10. - שיעורי למידה בגילי 14-17 בבתי-הספר בחינוך העברי והערבי, לפי מין,

תשכ"ב (1961/62) - תשנ"ו (1995/96)

מדד חשוב להערכת הישגי מערכת החינוך הנו שיעור המשתלבים בלימודים על-תיכוניים ואוניברסיטאיים. שיעור ההשתתפות של האוכלוסייה בלימודים אלה מאופיין בפערים גדולים. בשנת תשנ"ו (1995/96) היה שיעור הלמידה של האוכלוסייה היהודית בלימודים אוניברסיטאיים (לא כולל מכללות) גדול מזה של האוכלוסייה הערבית בכמעט פי 5. אך גם בתוך האוכלוסייה היהודית קיימים פערים גדולים בין קבוצות המוצא השונות. לשיא מגיע הפער בין שיעורי הלמידה של ילידי הארץ שאביהם ילידי אסיה-אפריקה, לזה של ילידי הארץ שאביהם ילידי אירופה-אמריקה, כאשר האחרון גבוה ביותר מפי 2.5 מהראשון. הפער בין שתי קבוצות אלה הצטמצם מכמעט פי 7 באמצע שנות ה-60. עם השנים הצטמצם גם הפער בין ילידי אסיה-אפריקה לבין ילידי אירופה-אמריקה; כאשר באמצע שנות ה-60 (1964/65) שיעור הלמידה בלימודים אוניברסיטאיים של בני 20-29 בקרב ילידי אירופה-אמריקה היה גבוה פי 7 מזה של ילידי אסיה-אפריקה, ועד 1995/96 ירד הפער לפי 1.5. מכאן שצמצום הפער בין שתי קבוצות המוצא היה גדול יותר בקרב ילידי חו"ל מאשר בקרב ילידי הארץ. נראה שכיום אין הבדל בין שיעורי ההשתתפות בלימודים אוניברסיטאיים בין ילידי אסיה-אפריקה לבין ילידי הארץ שמוצאם באסיה-אפריקה (5.8 אחוזים). לעומת זאת, שיעורי ההשתתפות בלימודים אוניברסיטאיים בקרב ילידי הארץ שמוצאם מאירופה-אמריקה גבוה בהרבה מזה של ילידי אירופה-אמריקה (15.1 אחוז לעומת 8.8 אחוזים, בהתאמה).

דיאגרמה 11.- שיעורי למידה באוניברסיטאות בגילים 20-29, לפי יבשת לידה - יהודים, תשכ"ה (1964/65) - תשנ"ו (1995/96)

לוח ו.- שיעורי למידה באוניברסיטאות בגילים 20-29, לפי מין ומוצא - יהודים, תשכ"ה (1964/65), תשנ"ו (1995/96)

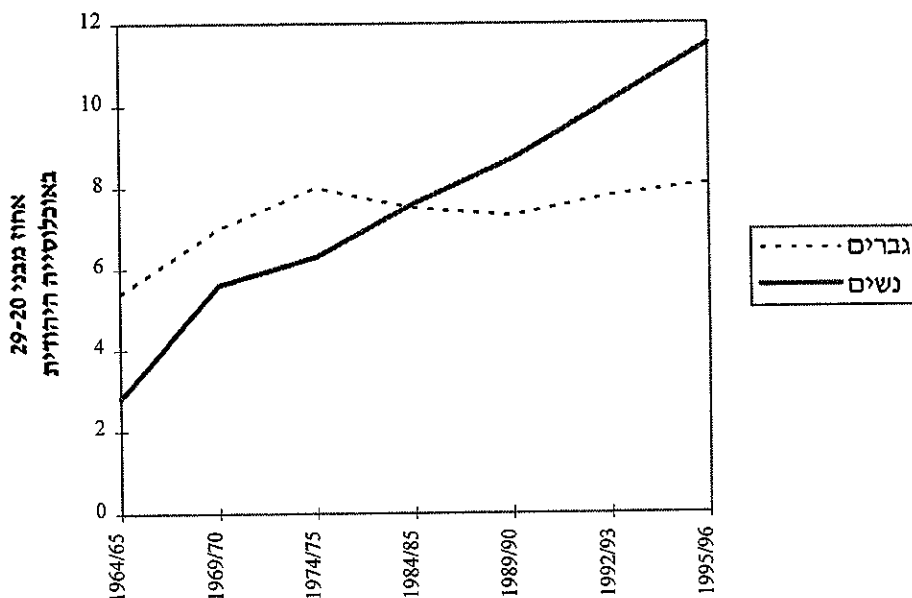
שיעורים לאלף באוכלוסייה		
תשנ"ו 1995/96	תשכ"ה 1964/65	
98	38	סך הכל
		מין
81	54	גברים
115	28	נשים
		מוצא
		ילידי תו"ל:
58	8	אסיה-אפריקה
88	53	אירופה-אמריקה
		ילידי הארץ, האב יליד:
58	16	אסיה-אפריקה
151	107	אירופה-אמריקה

במהלך השנים נעשו ניסיונות לצמצם את הפערים בשיעורי הלמידה של הקבוצות השונות באמצעות מתן הזדמנות שנייה לשיפור ההישגים דרך מסגרות לימודיות מיוחדות (כמו המכינות הקדם אקדמיות). במסגרות אלה לומדים בעיקר תלמידים שהישגיהם במסגרת לימודיהם התיכוניים היו נמוכים מסיבות סוציו-אקונומיות. ואכן בעקבות הלימודים במסגרות המיוחדות

עלו, במידת מה, שיעורי הלמידה של קבוצות אלה (במסגרות אלה למדו כ-10,800 תלמידים בשנת תשנ"ז שהוא כפול ממספרם של אלה בתחילת העשור). הרחבת מערכת החינוך הגבוה על ידי פתיחת אוניברסיטאות והקמת האוניברסיטה הפתוחה ומכללות אקדמיות (ראה דיון מורחב בסעיף הבא) הוסיפו לעלייה בשיעורי הלמידה בחינוך האקדמי.

עלייה מרשימה בהשתתפות בלימודים אוניברסיטאיים הייתה בקרב הנשים. בשנות ה-60 שיעור ההשתתפות שלהן בלימודים אוניברסיטאיים היה כמחצית משיעור הגברים. בשנות ה-70 צמצמו הנשים את הפער, בשנות ה-80 השיגו את הגברים ומאז שנות ה-90 הן המובילות בשיעור ההשתתפות בלימודים אוניברסיטאיים.

דיאגרמה 12. שיעורי למידה באוניברסיטאות בגילים 20-29, לפי מין - יהודים, תשכ"ה (1964/65) - תשנ"ו (1995/96)

3.2 המכללות

פיתוחן של המכללות החל בשנות ה-80 ונועד להרחיב את הנגישות ללימודים אקדמיים. פיתוחן בוצע הן על ידי מתן הכרה אקדמית למוסדות על-תיכונים קיימים נבחרים, והן על ידי הקמת מוסדות חדשים ללימודים לקראת תואר ראשון.

מתחילת שנות ה-90 חלה עלייה משמעותית בביקוש להשכלה גבוהה שלוותה גם בעלייה בשיעורי למידה במוסדות אקדמיים, ומקורה בין היתר בשינויים הבאים:

- גידול מהיר של אוכלוסיית המדינה בשנים האחרונות (בעיקר בעקבות העלייה מחבר העמים), שבא לידי ביטוי בגידול של 33 אחוז בשנתוני בני ה-18: מ-76,500 בתשנ"ז (1986/87) ל-101,600 בתשנ"ו (1995/96).

- גידול במספר הזכאים לתעודת בגרות בעקבות מדיניות מכוונת של משרד החינוך (23,000 זכאים בתשמי"ז לעומת 41,000 בתשנ"ו).
- מספר הולך וגדל של מקצועות (כגון: הנדסה יישומית, מעבדנות, אופטומטריה, ביטוח) דרשו לימודים ברמה אקדמית במקום ההכשרה העל-תיכונית שהייתה מקובלת בעבר. להלן שלושת הדגמים העיקריים של מכללות שהעניקו תואר ראשון בתשנ"ז (1996/97).

מכללות אקדמיות

עד תחילת שנות ה-80 אפשר היה ללמוד לתואר ראשון בישראל רק במסגרת שש האוניברסיטאות הקיימות. השינוי במצב זה התפתח כשני שלבים עיקריים:

בשלב הראשון - העניקה המועצה להשכלה גבוהה מעמד של מכללה אקדמית לשישה מוסדות על-תיכוניים (מבין כ-90 מוסדות כאלה שהיו קיימים אז). מכללות אקדמיות אלה הוסמכו לקיים לימודים לקראת תואר ראשון תוך התמחות באחד התחומים הבאים: אמנויות, מדעי הטכנולוגיה, טקסטיל, כלכלה של המשק השיתופי ומינהל עסקים.

בשלב שני - הואצה הקמתן של מכללות כאלה. בין תשי"ז לתשנ"ז גדל מספרן של המכללות משבע לעשרים ואחת ומספר הסטודנטים בהן מ-3,650 ל-17,400. מספר מקבלי תואר ראשון בהן גדל בין תשי"ז לתשנ"ז מ-400 ל-1,500.

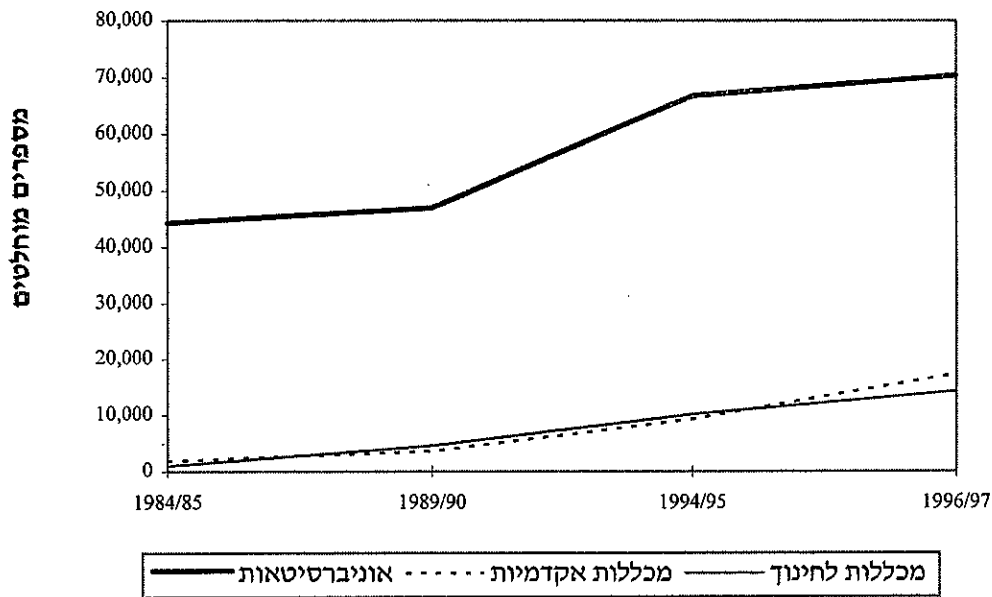
פיתוח המכללות בא לידי ביטוי הן בפרישתן על פני שטח גיאוגרפי רחב יותר (4 מן המכללות מוקמו בפריפריות הגיאוגרפיות: גליל עליון, גליל תחתון, עמק יזרעאל, נגב) והן במגוון המקצועות הנלמדים בהן.

קיימים שני סוגים של מכללות אקדמיות, כאשר בכל אחד מן הסוגים לומדים כמחצית מן הסטודנטים:

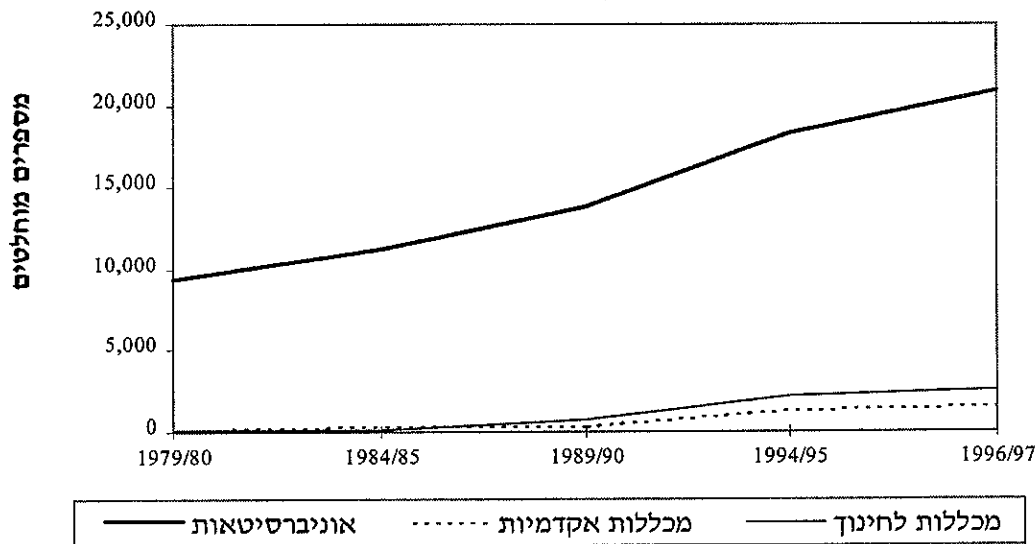
1. מכללות מתוקצבות על ידי המדינה - מהן מכללות המתמחות בתחום עיקרי אחד כגון: הנדסה יישומית, מוזיקה, אמנויות פלסטיות (כולל עיצוב ואדריכלות) וטקסטיל ומהן מכללות המעניקות תואר במגוון מקצועות במדעי הרוח, במדעי החברה, במדעי הטבע ובמדעי הסביבה.
2. מכללות פרטיות - שהסטודנטים הלומדים בהן משלמים את מלוא שכר הלימוד. מכללות אלה עומדות בכל הדרישות של המועצה להשכלה גבוהה ומטרותן העיקרית היא לתת מענה לביקוש הגדל במקצועות לימוד כגון: משפטים, מינהל עסקים, תקשורת, מדעי המחשב. 47 אחוז מכלל הסטודנטים במכללות האקדמיות לומדים מקצועות אלה. מספר מכללות מתמחות במקצועות שעד כה לא נלמדו בארץ ברמה אקדמית כגון: אופטומטריה, ביטוח, מעבדנות.

פיתוחן המואץ של המכללות האקדמיות בעשור זה קשור בגידול בביקוש ללימודים לתואר ראשון באוניברסיטאות ובעקבותיו בגידול המהיר במספר הסטודנטים באוניברסיטאות: בין תשי"ז לתשנ"ז גדל מספר הסטודנטים ב-47 אחוז (לעומת גידול של 8 אחוזים בין תשמי"ה לתשי"ז).

דיאגרמה 13. -סטודנטים לתואר ראשון, לפי סוג מוסד להשכלה גבוהה, תשמ"ה (1984/85) - תשנ"ז (1996/97)

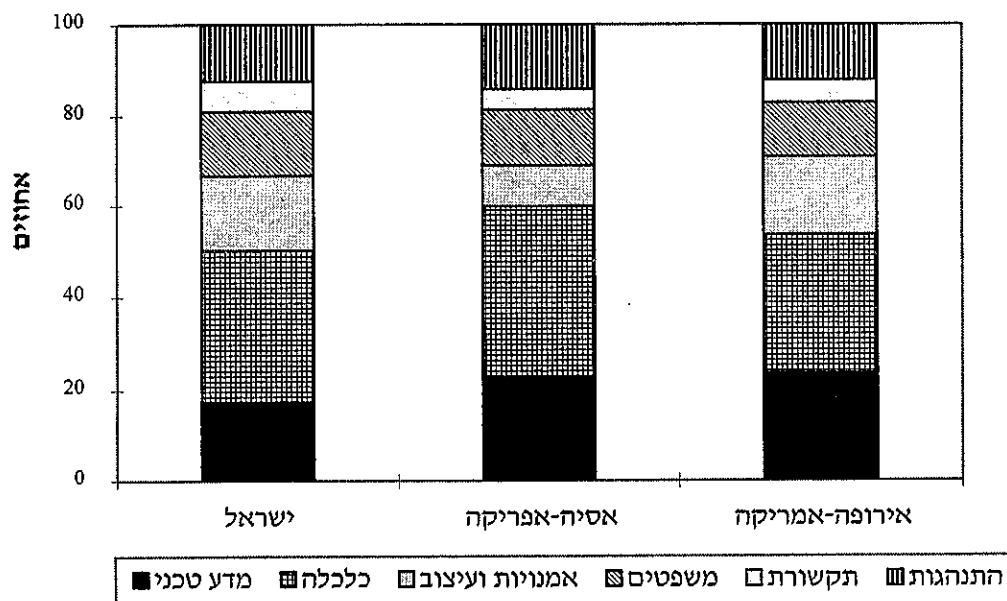
דיאגרמה 14. -מקבלי תואר ראשון, לפי סוג מוסד להשכלה גבוהה, תש"ם (1979/80) - תשנ"ז (1996/97)

בטווח הרחוק נועדו המכללות האקדמיות להקטין את עלות הלימודים לתואר ראשון המתקצבים על ידי המדינה, בעיקר על ידי הוצאת המחקר מתחום הפעילות של המכללות. כמו כן, הן משפרות גם את הנגישות ללימודים לתואר ראשון על ידי הוספה של מקומות לימוד בכלל ובמקצועות המבוקשים בפרט, על ידי הגמשת תנאי הקבלה, פרישה גיאוגרפית רחבה יותר והרחבת מגוון מקצועות הלימוד.

דיאגרמה 15. סטודנטים לתואר ראשון במכללות אקדמיות,

לפי תחום לימודים ומוצא - יהודים, תשנ"ז (1996/97)

בשלב זה, כאשר מחצית מן הסטודנטים במכללות לומדים במכללות אקדמיות פרטיות בהן העלות לסטודנט גבוהה יחסית, המגמה למתן הזדמנויות שוות עדיין אינה ניכרת. ואכן בהתפלגות לפי מין, גיל ומוצא יש דמיון רב בין הסטודנטים במכללות לבין אלה הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות.

המכללות האקדמיות לחינוך

מכללות אלה המכשירות מורים וגננות והמעניקות לבוגריהן תואר "בוגר בחינוך", הן חלק ממערכת המוסדות להכשרת כוח אדם בהוראה שבפיקוח משרד החינוך, התרבות והספורט.

בתחילת שנות ה-80 החליטה המועצה להשכלה גבוהה על אקדמיזציה של המוסדות במערכת זו, מתוך כוונה להעלות את יוקרת מקצוע ההוראה באמצעות העלאת רמת ההכשרה של מורים וגננות, שהייתה עד אז כולה בדרג העל-תיכוני. כאשר בשלב ראשון הוענק לשלושה מתוך ארבעים ושבעה מוסדות על-תיכוניים מעמד של מכללה.

בעקבות החלטה זו חלה התפתחות מהירה בתחילת שנות התשעים - בין תש"ן (1989/90) לתשנ"ז (1996/97) גדל מספר המכללות לחינוך פי שניים (מ-8 ל-16) ומספר הסטודנטים פי שלושה (מ-4,600 ל-14,300). מספר מקבלי התואר "בוגר בהוראה" גדל קרוב לפי ארבעה בין תש"ן לתשנ"ו (מ-2,456 ל-655).

מכללות אזוריות

המכללות האזוריות הן שלוחות של אוניברסיטאות ישראליות, הפועלות בחסותן והממוקמות בפריפריה. התואר המוענק לבוגריהן הוא מטעם אוניברסיטת החסות. בתשנ"ז למדו בהן כ-8,900 סטודנטים. מרבית הסטודנטים שבהן לומדים מקצועות מתחום מדעי הרוח והחברה. בהשוואה

לסטודנטים באוניברסיטאות, הסטודנטים הלומדים בשלוחות מאופיינים בשיעור גבוה יותר של בני 30 ומעלה ושל בני קבוצת מוצא אסיה-אפריקה (בתשנ"ו - 50 אחוז מהם היו מקבוצת מוצא זו לעומת 27 אחוז בין הסטודנטים באוניברסיטאות). מאז תשנ"ו קיבלו שלוש מבין אחת עשרה המכללות האזוריות מעמד של מכללות אקדמיות המעניקות תואר מטעם עצמן.

בנוסף לדגמי המכללות שהוזכרו, נפתחו בארץ מתחילת העשור שלוחות של אוניברסיטאות ומכללות מחו"ל, בהן ניתן ללמוד לקראת תואר אקדמי. בתשנ"ח למדו בשלוחות אלה כ-14 אלף תלמידים, כ-8,000 מתוכם למדו לקראת תואר ראשון והשאר לקראת תואר שני.

4. תפוקות מערכת החינוך

4.1 זכאים לתעודת בגרות

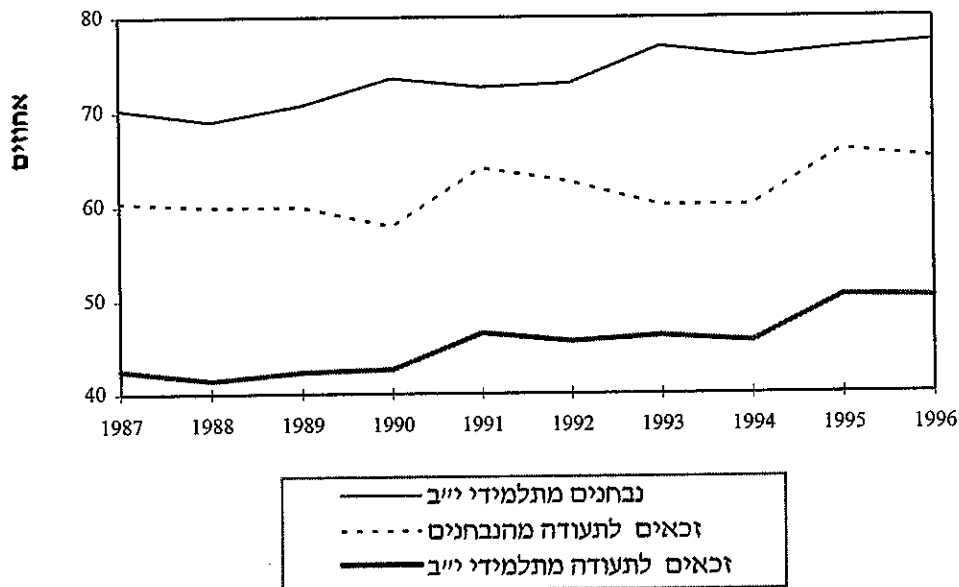
בחינות הבגרות הנן שלב חשוב במהלך לימודיו של התלמיד, ותעודת הבגרות הנה אחת מן התפוקות החשובות של מערכת החינוך. תעודת הבגרות מהווה גם דרישה מוקדמת לקבלה ללימודים במוסדות להשכלה גבוהה ובמוסדות על-תיכונים אחרים. השינויים בשיעור הניגשים לבחינות והזכאים לתעודת בגרות בקבוצות האוכלוסייה השונות הנם מדדים חשובים להערכת תפוקת המערכת ותרומתה לסגירת פערים חברתיים.

בשנות ה-80 ובתחילת שנות ה-90 לא היו שינויים ניכרים בשיעורי הניגשים לבחינות ובשיעורי הזכאים לתעודת בגרות מתוך בני הגילים המתאימים. עם זאת, ראוי לציין כי בין השנים 1987-1992 היוו הניגשים לבחינות כ-70 עד 73 אחוז מבין תלמידי כיתות י"ב. מ-1993 ואילך ניכרת מגמת עלייה באחוז הנבחנים שהגיע ב-1996 ל-77 אחוז מכלל התלמידים.

בין השנים 1987-1994 (להוציא את 1991) עמד אחוז הזכאים לתעודת בגרות על 43-46 אחוז מבין תלמידי כיתות י"ב. בשנים 1995-1996 עלה שיעור הזכאים והגיע לכדי מחצית מהתלמידים. שיעור הזכאים לתעודה מבין הניגשים לבחינות עלה מ-59 אחוז ל-63 אחוז בין 1987-1992 (להוציא את 1990), והתקרב לשני שלישים ב-1995 וב-1996.

דיאגרמה 16. תלמידי כיתות י"ב אשר נבחנו בבחינות בגרות בשנת סיום בית-הספר

התיכון והזכאים לתעודה - חינוך עברי וערבי, 1987-1996

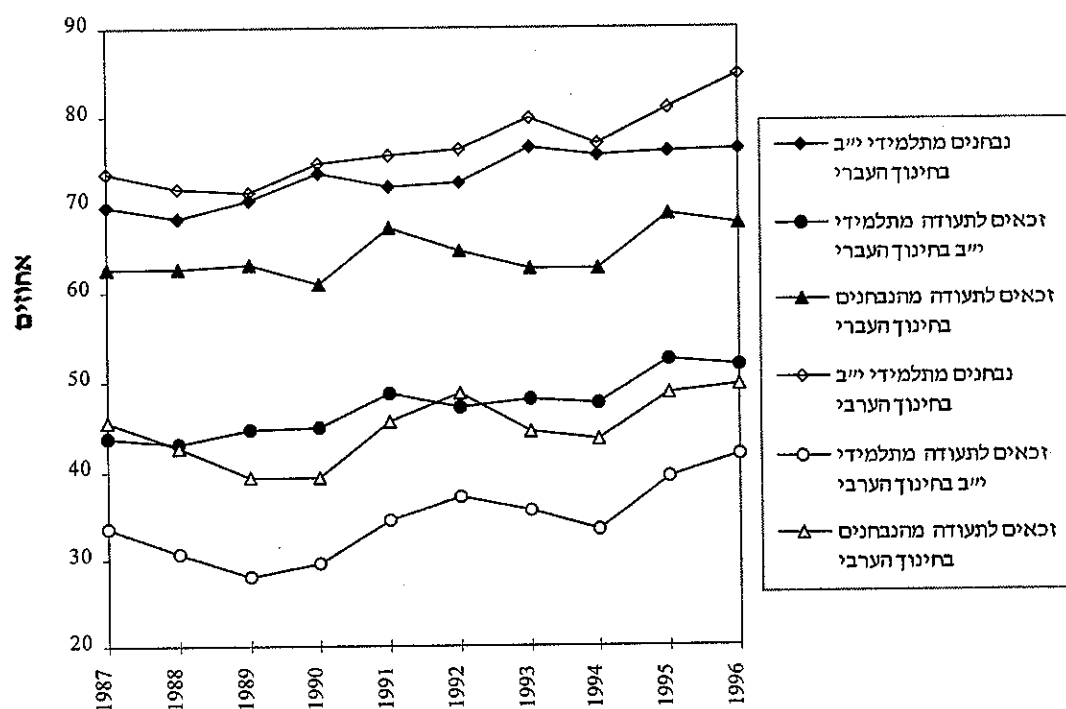
עלייה גדולה יחסית חלה בשיעור הניגשים לבחינות ובשיעור הזכאים לתעודת בגרות בקבוצות אוכלוסייה שבעבר היו מיוצגות בשיעור נמוך במיוחד. כך לדוגמא, שיעור הזכאות של תלמידי

החינוך העברי ממוצא אסיה-אפריקה עלה מ-53 אחוז ב-1988 ל-61 אחוז ב-1995, ובקרב הבנות מהחינוך הערבי מ-42 אחוז ב-1988 ל-53 אחוז ב-1996.

ניגשים לבחינות הבגרות וזכאות לתעודה - רוב הניגשים לבחינות הבגרות למדו בנתיב העיוני. ב-1996 למדו בנתיב העיוני 57 אחוז מהתלמידים בכיתות י"ב, ו-43 אחוז בנתיב הטכנולוגי. מהשוואה בין שני הנתיבים עולה כי אחוז הניגשים לבחינות בגרות מבין התלמידים, וכן אחוז הזכאים מבין הנבחנים גבוהים בהפרש ניכר בקרב תלמידי הנתיב העיוני. ב-1996 ניגשו לבחינות 83 אחוז מתלמידי הנתיב העיוני בהשוואה ל-70 אחוז מתלמידי הנתיב הטכנולוגי, ואילו 70 אחוז מנבחני הנתיב העיוני בהשוואה ל-57 אחוז מנבחני הנתיב הטכנולוגי עמדו בבחינות הבגרות ונמצאו זכאים לתעודה.

בהשוואה למגזר העברי, במגזר הערבי שיעור התלמידים הניגשים לבחינות הבגרות היה גבוה יותר מחד, ומאידך שיעור הזכאים לתעודה היה נמוך יותר. בחישוב שיעור הזכאים מבין הנבחנים מתחדד ההבדל בין שתי הקבוצות. בין השנים 1987-1994 (להוציא את 1990) עמד אחוז הזכאים בחינוך הערבי על 39 עד 48 אחוז מבין הניגשים לבחינות, בהשוואה ל-63 עד 65 אחוז מהניגשים לבחינות בחינוך העברי. למרות שהעלייה באתוזי הזכאות מ-1995 ואילך חלה הן בחינוך העברי והן בחינוך הערבי, נשמר הפער בין שתי קבוצות האוכלוסייה.

**דיאגרמה 17. -תלמידי כיתות י"ב אשר נבחנו בבחינות בגרות בשנת סיום בית-הספר
התיכון וזכאים לתעודה, לפי מגזר, 1987-1996**

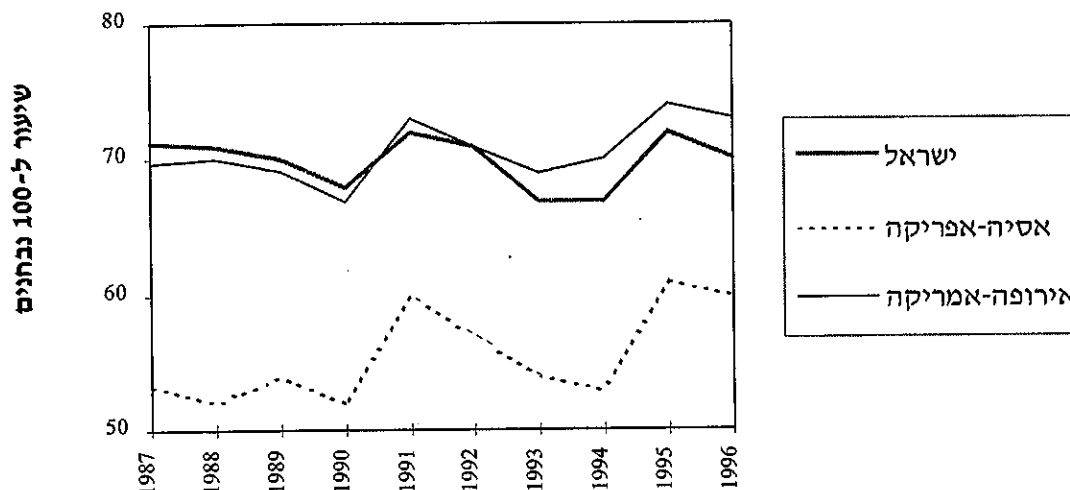

בין השנים 1987-1994 היו לתלמידי החינוך העברי ממוצא אסיה-אפריקה שיעורי זכאות נמוכים, בהשוואה לתלמידים ממוצא אירופה-אמריקה ולתלמידים ילידי ישראל שאביהם ילידי ישראל. העלייה הכללית בשיעור הזכאים מ-1995 ואילך חלה על הנבחנים מכל קבוצות המוצא, אך במידה

רבה יותר על אלה ממוצא אסיה-אפריקה, והביאה בכך לצמצום משמעותי של הפער ביניהם לבין קבוצות המוצא האחרות.

דיאגרמה 18. - שיעור הזכאים לתעודת בגרות ל-100 נבחנים, לפי מוצא - חינוך עברי,

1996-1987

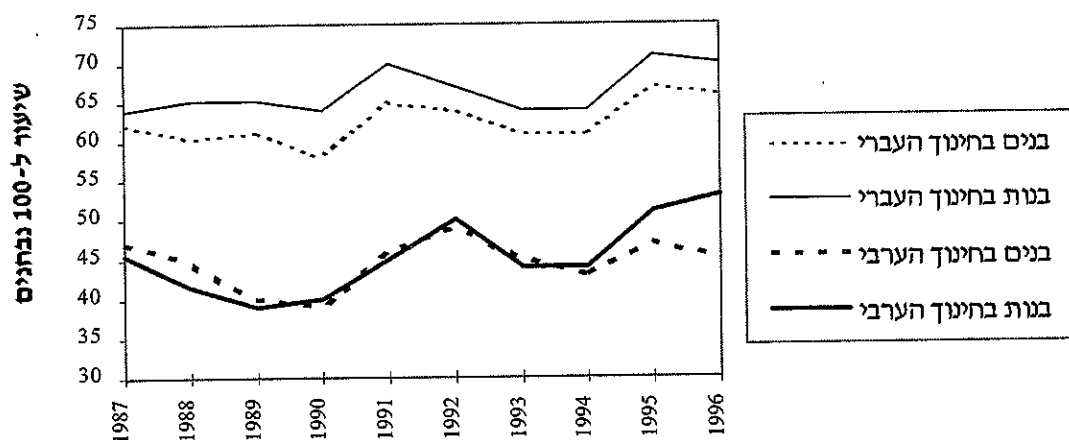

שיעור הבנות מהחינוך העברי הזכאיות לתעודת בגרות (מבין הניגשות לבחינות), היה גבוה מזה של הבנים לאורך התקופה שבין השנים 1996-1987. הדבר קשור בכך שהבנות נטו יותר מהבנים ללמוד בנתיב העיוני, שבו הן שיעור הניגשים לבחינות הבגרות והן שיעור הזכאים לתעודה גבוה יותר.

בחינוך הערבי התרחש תהליך שינוי שתחילתו בשיעורי זכאות גבוהים יותר בקרב הבנים (מבין הניגשים לבחינות), ובהמשכו ב-1995 ו-1996 תפנית למצב דומה לזה שבחינוך העברי: שיעור גבוה יותר של ניגשות לבחינות וזכאיות לתעודה בקרב הבנות.

דיאגרמה 19. - שיעור הזכאים לתעודת בגרות ל-100 נבחנים, לפי מין ומגזר,

1996-1987

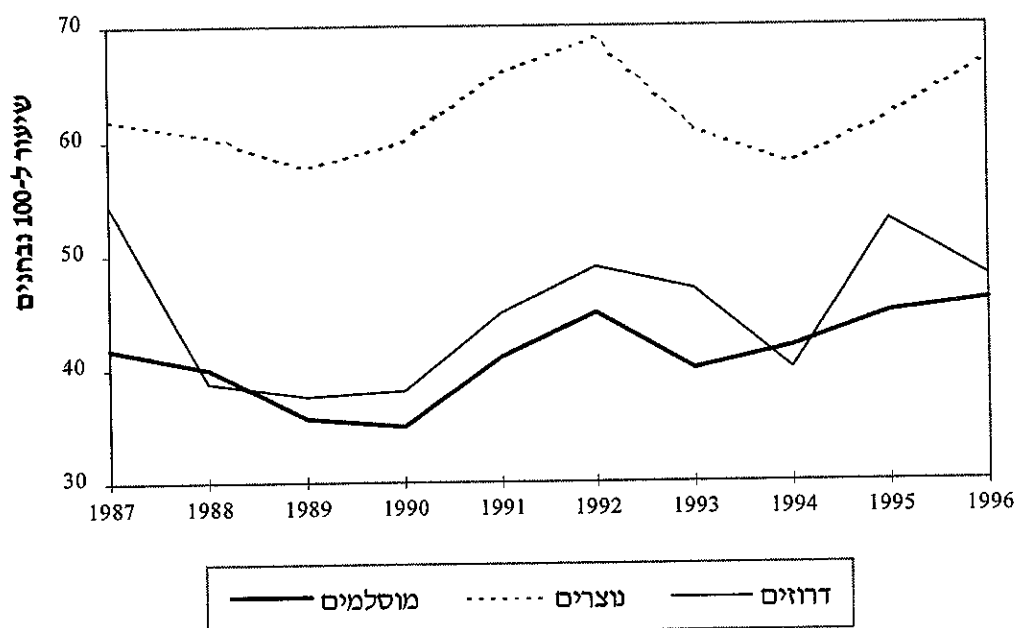

לנוצרים ולדרוזים היה שיעור נבחנים גבוה במיוחד, הן בהשוואה למוסלמים תלמידי החינוך הערבי והן בהשוואה לתלמידי החינוך העברי. ב-1996 ניגשו לבחינות הבגרות 94 אחוז מבין הנוצרים ו-93 אחוז מבין הדרוזים שלמדו בכיתות י"ב, בהשוואה ל-81 אחוז מהתלמידים המוסלמים ו-76 אחוז מתלמידי החינוך העברי.

לתלמידים הנוצרים היו גם אחוזי זכאות גבוהים בהרבה בהשוואה לעמיתיהם המוסלמים והדרוזים שניגשו לבחינות, בדומה לשיעורי הזכאות בקרב הנבחנים מהחינוך העברי ברוב מחזורי הבגרות בתקופה שבין 1987-1996.

דיאגרמה 20. - שיעור הזכאים לתעודת בגרות ל-100 נבחנים, לפי דת - חינוך ערבי,

1996-1987

כיווני בחינה לתעודה - בחינות הבגרות ניתנות לפי מספר יחידות בחינה בכל מקצוע, כאשר רמה מוגברת של בחינה מוגדרת כ-4 יחידות בחינה או יותר. מקצועות ברמה מוגברת נלמדים בהרחבה והם מכוונים להמשך לימודים באותו תחום. משום כך, יש עניין באפיון הנבחנים לפי כיווני הבחינה, אשר מבוסס על סיווג בחינות הבגרות של כל נבחן לפי מספר המקצועות המוגברים והתחום הראשי אליו השתייכו - הומני, ריאלי או טכנולוגי.

התפתחויות בכיווני בחינה לאורך זמן - השוואת כיווני הבחינה בנתיב העיוני בין השנים 1988-1996 מצביעה על עלייה בנטייה להתמחות במקצועות ברמה מוגברת. הדבר בולט במיוחד לגבי שני הקטבים: תלמידים שנבחנו ברמה מרבית של מקצועות מוגברים לעומת תלמידים שניגשו לבחינות "ללא כיוון מוגדר". אחוז התלמידים שנבחנו בצירוף של שני מקצועות ריאליים או יותר ושני מקצועות הומניים או יותר עלה ביותר מפי שניים (בחינוך העברי מ-6 אחוזים ב-1988 ל-14 אחוז ב-1996, ובחינוך הערבי מ-11 אחוז ל-23 אחוז בהתאמה). אחוז הניגשים לבחינות "ללא כיוון מוגדר" ירד במקביל מ-14 אחוז ב-1988 ל-9 אחוזים ב-1996 בחינוך העברי, ומ-29 אחוז ל-15 אחוז בחינוך הערבי.

כיווני בחינה לפי שיעורי הזכאות של הנבחנים - שיעורי הזכאות בקרב הנבחנים עולים ככל שצירופי המקצועות המוגברים מרובים יותר. שיעורי הזכאות ב-1996, הן בקרב תלמידי התיכון העיוני והן בקרב תלמידי התיכון הטכנולוגי שניגשו לבחינות ברמה מרבית של צירופים הגיעו ל-97 עד 98 אחוז בחינוך העברי ו-90 עד 96 אחוז בחינוך הערבי.

ליתר התלמידים שנבחנו ברמה מוגברת בשלושה מקצועות או יותר כשלפחות אחד מהם ריאלי, היה שיעור הצלחה גבוה בהרבה מזה של התלמידים שניגשו לבחינות ברמה מוגברת עם דגש על המקצועות ההומניים או הטכנולוגיים (84-95 אחוז לעומת 59-76 אחוז בהתאמה). שיעורי הזכאות הנמוכים ביותר נמצאו בקרב נבחנים שניגשו לבחינות "ללא כיוון מוגדר".

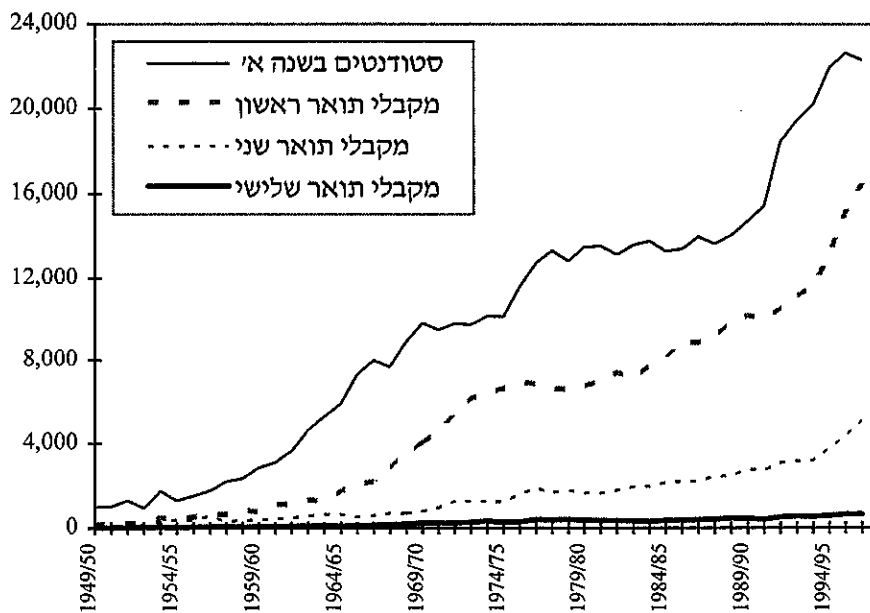
השתלבות זכאי הבגרות בלימודים גבוהים - רוב המשתלבים בלימודים גבוהים באוניברסיטאות עושים זאת בתוך שש שנים מסיום הלימודים. משום כך, בשלב זה לא ניתן עדיין להעריך את מלוא השפעת הגידול שחל באמצע שנות ה-90 בשיעורי הזכאים לתעודת בגרות על מערכת ההשכלה הגבוהה. עם זאת, ניתן לומר כי כשליש מהזכאים מכל אחד ממתזורי תשמ"ד (1983/84) - תש"ן (1989/90) השתלבו בלימודים גבוהים בתוך שש שנים.

קבוצות האוכלוסייה שהיו מיוצגות בשיעורים גבוהים יחסית בין הניגשים לבחינות הבגרות והזכאים לתעודה הן גם אלו בעלות השיעורים הגבוהים יותר בהשתלבות בלימודים אקדמיים. הפער בין קבוצות אלו לבין הקבוצות שהיו מיוצגות בשיעורים נמוכים יחסית בשלב בחינות הבגרות נשמר, וברוב המקרים אף גדל.

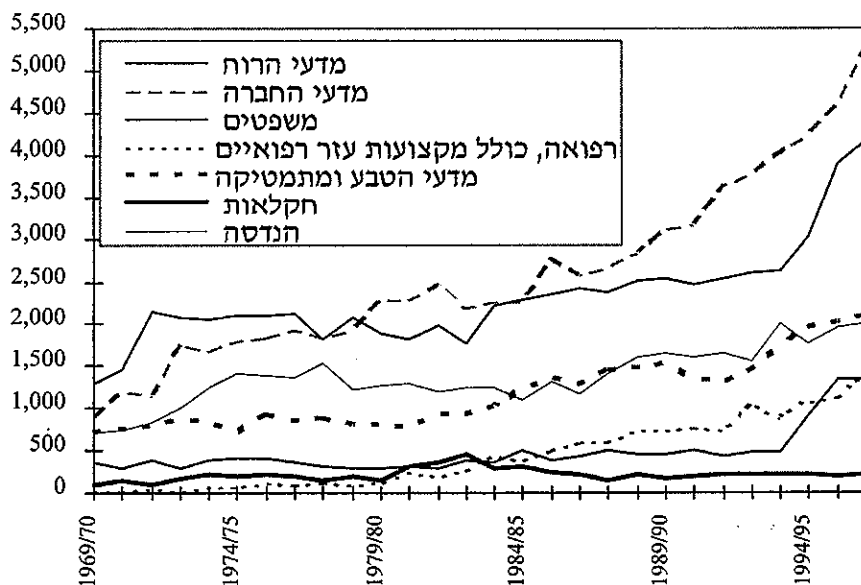
4.2 מקבלי תארים אקדמיים

21 אלף תארים ותעודות אקדמיות הוענקו ב-1996 על ידי שבע האוניברסיטאות בישראל לעומת 11 אלף ב-1985 ו-198 אלף ב-1949 (המחזור הראשון לאחר קום המדינה). הגידול המרשים במספר המסיימים היה בכל רמות התואר ובכל תחומי הלימוד, למעט תחום החקלאות בו חלה, בשנים האחרונות, ירידה במספר מקבלי תואר ראשון.

דיאגרמה 21. סטודנטים בשנה הראשונה ומקבלי תארים מהאוניברסיטאות, תש"י (1949/50) - תשנ"ז (1996/97)

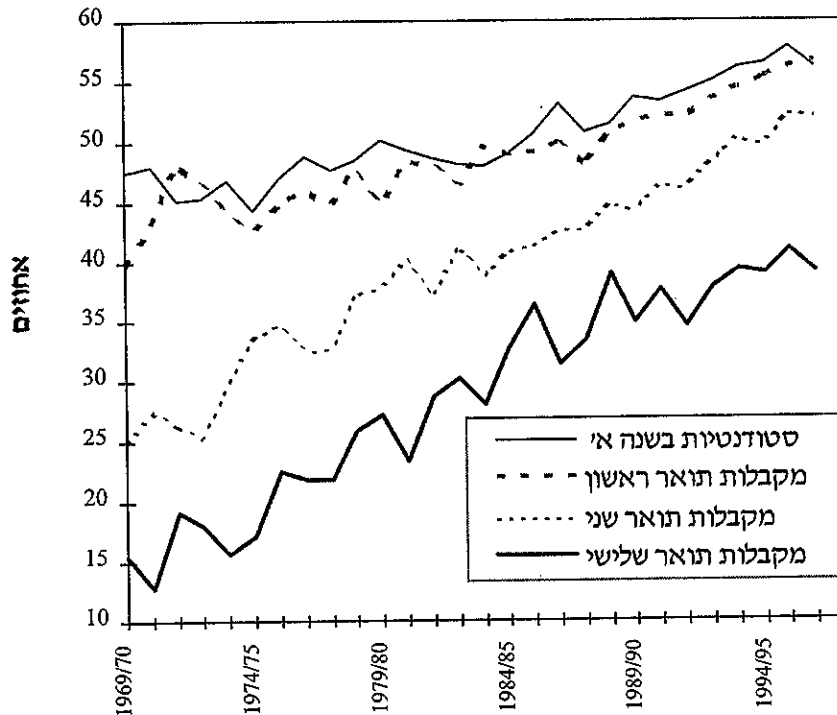
דיאגרמה 22. מקבלי תואר ראשון, לפי תחום לימוד, תש"ל (1969/70) - תשנ"ז (1996/97)

העלייה במספר המסיימים הייתה מלווה בעלייה מרשימה עוד יותר במספר המסיימות, כך שחלקן היחסי של הנשים בקרב מקבלי התארים עלה. אולם בעוד שבקרב מקבלי תואר ראשון מהוות הנשים יותר מ-50 אחוז - מעבר לחלקן היחסי באוכלוסייה כולה - הרי שלא כך הדבר בין מקבלי התארים המתקדמים (שני ושלישי).

דיאגרמה 23. אחוז הנשים בין הסטודנטים בשנה הראשונה ומקבלי התארים,

תש"ל (1969/70) - תשנ"ז (1996/97)

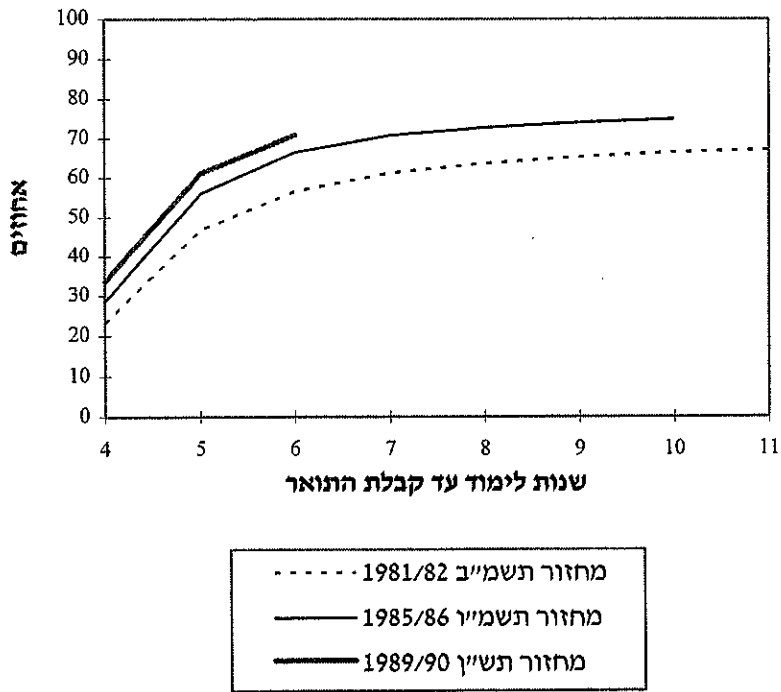
את העלייה במספר מקבלי התארים ניתן לייחס לגידול במספר הסטודנטים באוניברסיטאות מחד, ולעלייה באחוז המסיימים מקרב המתחילים ללמוד מאידך.

בשנים האחרונות, עם הקמתם של מוסדות אקדמיים נוספים והאקדמיזציה של מוסדות על-תיכונים, יש להוסיף אל מקבלי התואר מהאוניברסיטאות גם את אלה שסיימו את לימודיהם במסגרות לימוד אקדמיות אחרות: כ-4,000 מקבלי תואר ראשון במכללות ב-1996 (לעומת כ-200 ב-1981) ו-650 באוניברסיטה הפתוחה ב-1996 (לעומת 40 ב-1984).

בנוסף ראוי לציין כי 71 אחוז מבין הסטודנטים שהחלו את לימודיהם באוניברסיטאות בשנת תש"ן (1989/90), קיבלו תואר ראשון בתוך חמש שנים, לעומת כ-56 אחוז שקיבלו תואר ראשון בתוך חמש שנים מבין אלה שהחלו ללמוד בתש"א (1980/81). שיעור המסיימים בתוך חמש שנים שונה בהתאם לתחום הלימוד בתחילת הלימודים. במחזור תש"ן שיעור המסיימים היה גבוה במשפטים (92 אחוז), במקצועות עזר רפואיים (83 אחוז), בהנדסה (81 אחוז) ובחקלאות (78 אחוז). בכל התחומים עלה שיעור המסיימים ממחזור תש"א למחזור תש"ן.

עלייה באחוז המסיימים, ולמעשה גם קיצור משך הלימודים, נמצאה גם בקרב המתחילים לימודים לתארים מתקדמים.

דיאגרמה 24 - אחוז מצטבר של מקבלי תואר ראשון מבין המתחילים ללמוד

5. ההשקעה בחינוך

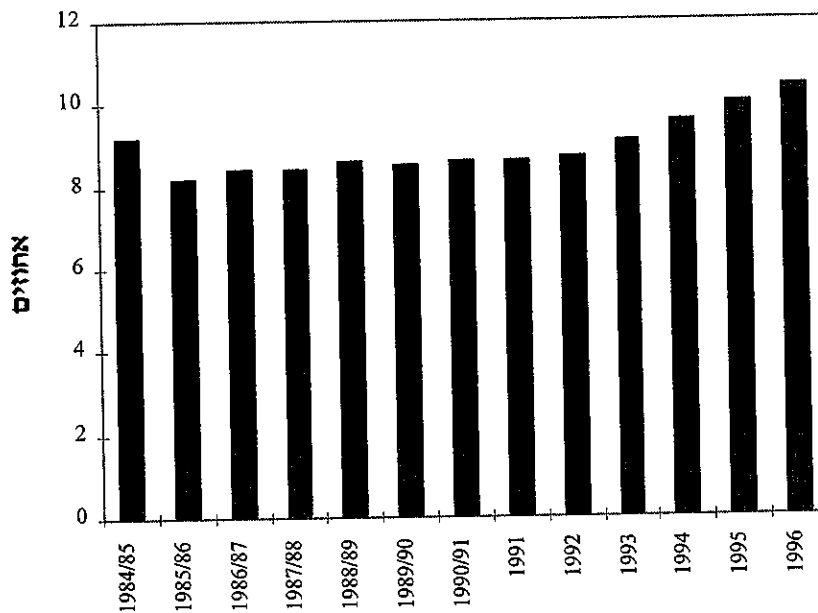
5.1 ההוצאה הלאומית לחינוך

ההוצאה הלאומית לחינוך כוללת את ההוצאה בכל מוסדות החינוך הציבוריים והפרטיים - ממוסדות החינוך הקדם-יסודי עד למוסדות להשכלה גבוהה, הוצאות משקי בית לשיעורים פרטיים ולספרי לימוד וכן הוצאות לבניית מוסדות חינוך חדשים ולרכישת ציוד.

ב-1996 הגיעה ההוצאה הלאומית לחינוך בישראל לכ-30.9 מיליארד ש"ח - עלייה ריאלית של כ-46 אחוז לעומת 1990. באותה תקופה עלה חלקה של ההוצאה לחינוך בתוצר הלאומי הגולמי (במחירים שוטפים) מ-8.6 אחוזים ל-10.4 אחוזים בעוד שבמהלך תש"ס השנים הקודמות לכך עלה חלקה מ-8.2 אחוזים ל-8.5 אחוזים בלבד.

דיאגרמה 25. ההוצאה הלאומית לחינוך כאחוז מהתוצר הלאומי הגולמי,

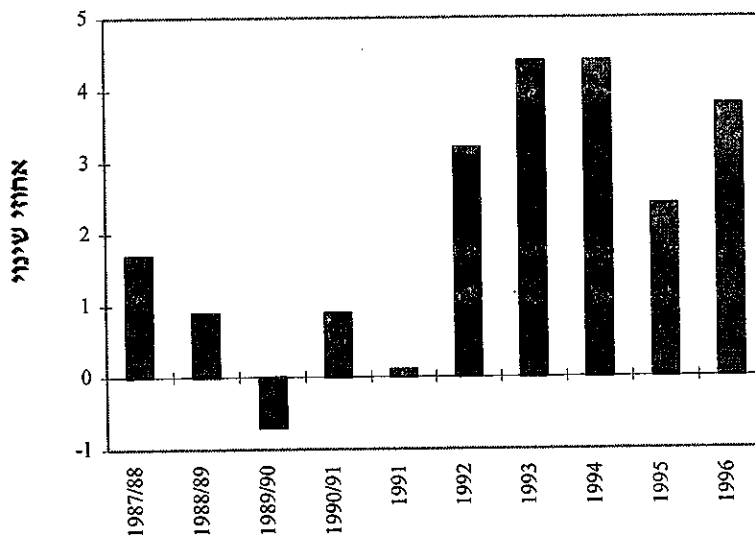
1996 - 1984/85

הגידול בסך כל ההוצאה הלאומית לחינוך, בשנים 1992-1996, היה מלווה גם בגידול רב יחסית בהוצאה לחינוך לנפש (3-4 אחוזים לשנה), לאחר יציבות בהוצאה לנפש בשנים 1981-1991.

דיאגרמה 26 - ההוצאה הלאומית לחינוך לנפש, השינוי הכמותי כל שנה לעומת קודמתה,

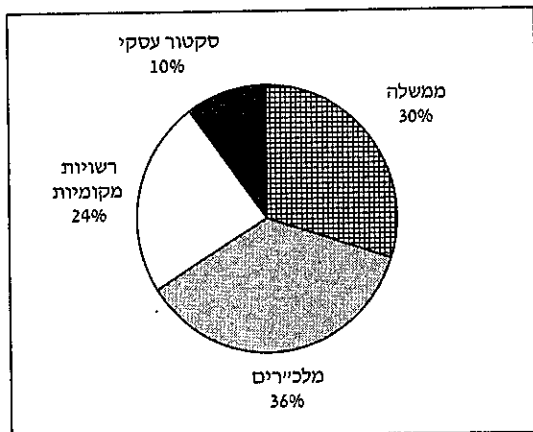
1996 - 1987/88

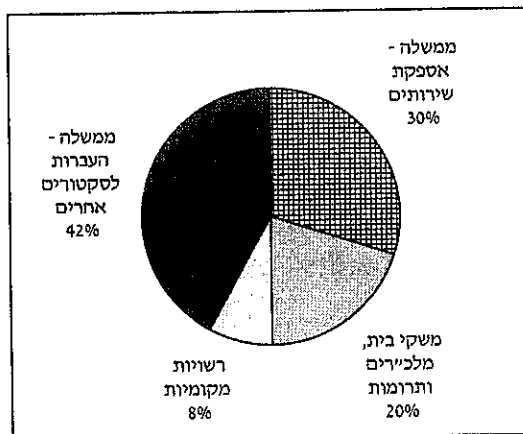
סקטור מממן וסקטור מבצע - בשנים 1996-1992 גדל חלקן של הממשלה והרשויות המקומיות במימון ההוצאה הלאומית לחינוך והגיע ל-78 עד 80 אחוז, לעומת 77 אחוז בשנים 1990-1991 ו-76 אחוז בשנים 1987-1989. יתרת ההוצאה מומנה על ידי משקי בית באמצעות תשלום שכר לימוד, קניית ספרי לימוד וכו', וכן מתרומות וממענקים מהארץ ומחו"ל למוסדות חינוך. אף כי 80 אחוז מההוצאה הלאומית לחינוך מומן בשנים 1994 ו-1996 על ידי הממשלה והרשויות המקומיות הרי שאלה סיפקו (כסקטור מבצע) שירותי חינוך בהיקף של 54 אחוז בלבד מסך כל ההוצאה לחינוך, ואילו השאר סופק על ידי מוסדות ללא כוונת רווח (36 אחוז) והסקטור העסקי (10 אחוזים). בהקשר זה יצוין כי 42 אחוז מההוצאה הלאומית לחינוך מומן על ידי הממשלה, אך הוצא במסגרת שירותי חינוך שסופקו על ידי הסקטורים האחרים.

דיאגרמה 27 א, ב. - ההוצאה הלאומית לחינוך

לפי סקטור מבצע, 1996

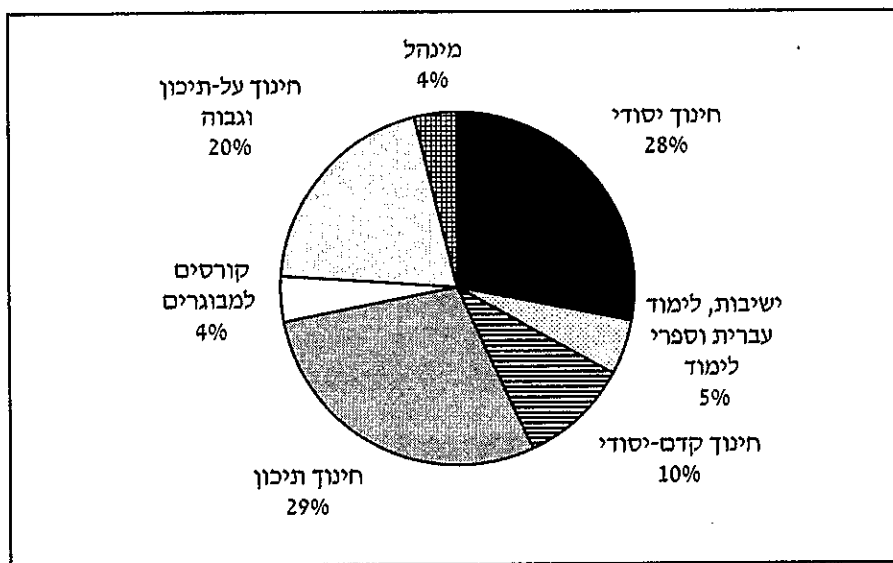

לפי סקטור מממן, 1994

ההוצאה לפי סוג בית ספר - ההוצאה השוטפת למוסדות חינוך קדם-יסודי ולבתי-ספר יסודיים ותיכונים (כולל שיעורים פרטיים) הגיעה ל-67 אחוז מההוצאה השוטפת לחינוך, מתוכם: 10 אחוזים הופנו למוסדות חינוך קדם-יסודי (מגיל שלוש שנים), 28 אחוז - למוסדות חינוך יסודי ו-29 אחוז למוסדות חינוך תיכון, כולל חטיבות ביניים. ההוצאה למוסדות על-תיכונים ולמוסדות להשכלה גבוהה הגיעה ל-20 אחוז מההוצאה השוטפת לחינוך, לפי הפירוט הבא: 17 אחוז - למוסדות להשכלה גבוהה (מזה 14 אחוז לאוניברסיטאות) ו-3 אחוזים - למוסדות העל-תיכונים שאינם מעניקים תואר אקדמי. 13 האחוז הנותרים מההוצאה השוטפת לחינוך הנם הוצאות למינהל שירותי חינוך וסוגי חינוך אחרים.

דיאגרמה 28. הוצאה שוטפת לחינוך, לפי סוג שירות, 1994

במהלך השנים חלו שינויים בתלוקת ההוצאה השוטפת בין דרגי החינוך. חלקו של החינוך הקדם-יסודי עלה בהדרגה מ-7 אחוזים בשנות ה-60 ל-10 אחוזים בשנים האחרונות, ולעומתו חלקו של החינוך היסודי ירד מ-38 אחוז ל-28 אחוז. חלקה של ההוצאה לבתי-ספר תיכונים עלה בתקופה זו מ-24 אחוז ל-29 אחוז. חלקה של ההוצאה למוסדות חינוך על-תיכונים ולמוסדות להשכלה גבוהה עלה בקצב מהיר בשנות ה-60 (מ-13 אחוז ל-22 אחוז) והתייצב על 23 אחוז בשנות ה-70 וה-80 המוקדמות, אך מאז הוא נמצא בירידה מתמדת ובשנים האחרונות הגיע ל-20 אחוז מההוצאה השוטפת.

הבדלים ניכרים בהוצאה השוטפת לתלמיד נמצאו בין דרגי החינוך השונים. ב-1994 הייתה ההוצאה השוטפת לתלמיד בחינוך העל-תיכוני והגבוה בסך 27.2 אלף ש"ח - פי 3.8 מההוצאה לתלמיד בחינוך קדם-יסודי ויסודי ופי 2.5 מזו לתלמיד בחטיבות הביניים ובתיכון.

מהשוואה בינלאומית עולה, שבישראל הגיעה ההוצאה לחינוך בשנת 1994 ל-8.9 אחוז מהתוצר המקומי הגולמי, לעומת 6.2 אחוז בממוצע במדינות OECD. אחוז ההוצאה בישראל בשנת 1994 הוא הגבוה ביותר, אולם יש לזכור שהאוכלוסייה בישראל צעירה יחסית לאוכלוסיות בארצות אלה (צעירים עד גיל 15 מהווים 29 אחוז מכלל האוכלוסייה בישראל, בעוד שבארצות אירופאיות מפותחות הם מהווים 18 אחוז בלבד). לכן הפער בין ישראל למדינות OECD קטן יותר כשמדובר בחלוקת ההוצאה לתלמיד.

לוח ז. - ההוצאה הלאומית לחינוך כאחוז מהתוצר המקומי הגולמי, 1994

8.9	ישראל ⁽¹⁾
6.2	ארצות OECD ⁽²⁾
	מזה (ארצות נבחרות):
7.9	שוודיה
7.3	פינלנד
6.8	ארצות הברית
6.5	צרפת
6.2	ספרד
5.9	מקסיקו
5.5	הולנד
5.5	פורטוגל
5.3	איסלנד
4.1	טורקיה

(1) לתמי"ג הוספו מסים (נטו) על היבוא.

(2) מקור: OECD Education at a Glance 1997.

5.2 מורים

השינויים המרכזיים שליוו את מערכת החינוך באו לידי ביטוי גם בתחום ההוראה על כל מרכיביו: מורים, הכשרת מורים, מקצועות ההוראה בבתי-הספר ועוד.

היקף כוח האדם בהוראה, שנגזר במידה רבה ממספר התלמידים המשתתפים במערכת החינוך, מקבל אף הוא תאוצת יתר בעשורים האחרונים. זאת בעקבות דרישה גוברת מצד צרכני המערכת והסביבה שבה היא פועלת, לשיפור איכות ההוראה על ידי צמצום מספר התלמידים לכיתה, העלאת מספר שעות ההוראה הפרונטליות בכיתות, דרישה לאקדמיזציה של מקצוע ההוראה וכן התמחות המורים במקצועות הוראה ספציפיים וכניסת מקצועות הוראה חדשים לתכנית הלימודים.

בשנת תשי"ג (1952/53) היה מספרם הכולל של המורים בחינוך היסודי והעל-יסודי כ-13,000, ואילו בשנת תשנ"ג (1992/93) הגיע מספרם לכ-90,000, זאת אומרת, גידול של פי 7. מלוח הניתן לראות כי גידול זה לווה בגידול שחל באותה תקופה במספר התלמידים בחינוך היסודי והעל-יסודי, מכ-274,000 תלמידים בתשי"ג לכ-1,111,000 תלמידים בתשנ"ג (גידול של פי 4).

לוח ה. תלמידים ומורים במערכת החינוך, תשי"ג (1952/53) - תשנ"ג (1992/93)

תשנ"ג 1992/93	תשל"ה 1974/75	תשי"ג 1952/53	
1,111,387	671,562	274,101	תלמידים
89,509	50,164	12,760	מורים
12.4	13.4	21.5	מספר תלמידים למורה

ההפרש בין הגידול במספר המורים לגידול במספר התלמידים, מתבטא בצמצום הייחוס תלמידים/מורה ("pupil/teacher ratio") באותה תקופה (ראה דיאגרמה 29), בחינוך היסודי מ-24 תלמידים למורה בתשי"ג ל-14 תלמידים למורה בתשנ"ג ובחינוך העל-יסודי מ-13 תלמידים למורה בתשי"ג ל-10 תלמידים למורה בתשנ"ג.

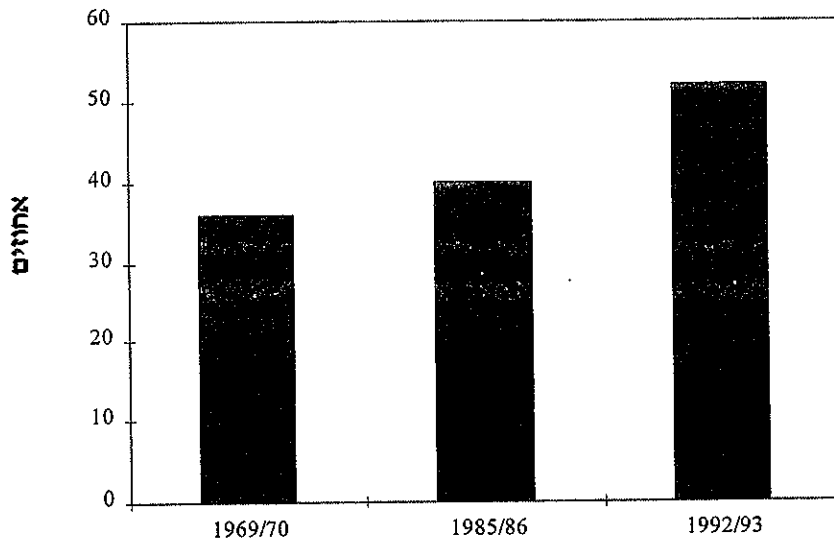
דיאגרמה 29 - ממוצע תלמידים למורה בחינוך היסודי והעל-יסודי,
תשי"ג (1952/53) - תשנ"ג (1992/93)

מערכת ההכשרה להוראה - הגידול שחל במספר המורים במהלך הזמן הצריך מערכת הכשרה להוראה שתוכל לעמוד בדרישות מערכת החינוך ולספק לה אלפי מורים חדשים בכל שנה. בקום המדינה למדו ב-12 מוסדות להכשרת עובדי הוראה כ-1,500 סטודנטים מדי שנה, כאשר מרביתם למדו לקראת תעודת מורה מוסמך (שתי שנות לימוד). עתה, לעומת זאת, לומדים ב-35 מוסדות להכשרת עובדי הוראה כ-24,000 סטודנטים, כאשר מתוכם כ-60 אחוז לומדים לקראת תואר אקדמי בהוראה (ארבע שנות לימוד) והיתר לתעודת מורה מוסמך בכיר בנוסף על כ-3,000 סטודנטים באוניברסיטאות שלומדים לקראת תעודת הוראה במקביל ללימודי התואר הראשון באוניברסיטה. הגידול במספר הסטודנטים במוסדות להכשרה להוראה בתקופה הנידונה משקף את התמורות בביקוש למורים במערכת החינוך. הארכת משך ההכשרה להוראה משנתיים לארבע שנים לתארים אקדמיים משקפת את מגמת השיפור בהכשרת כוח האדם להוראה והעלאת איכותו וכן את תהליך האקדמיזציה של מקצוע ההוראה, שעד סוף שנות התשעים מתוכנן להקיף את כלל מערכת ההכשרה להוראה.

הדבר בולט במיוחד ביחס למורים בבתי ספר תיכוניים. בעוד שבשנים תשי"ל (1969/70) עד תשמ"ו (1985/86) עלה אחוז האקדמאים מבין המורים החדשים (עד שנת ותק אחת בהוראה) ב-4 אחוזים בלבד (מ-36 אחוז ל-40 אחוז), הרי שבשנים שבין תשמ"ו לתשנ"ג (1992/93) הוא עלה ב-12 אחוז והגיע ל-52 אחוז (גידול של 30 אחוז בשבע שנים, ראה דיאגרמה 30).

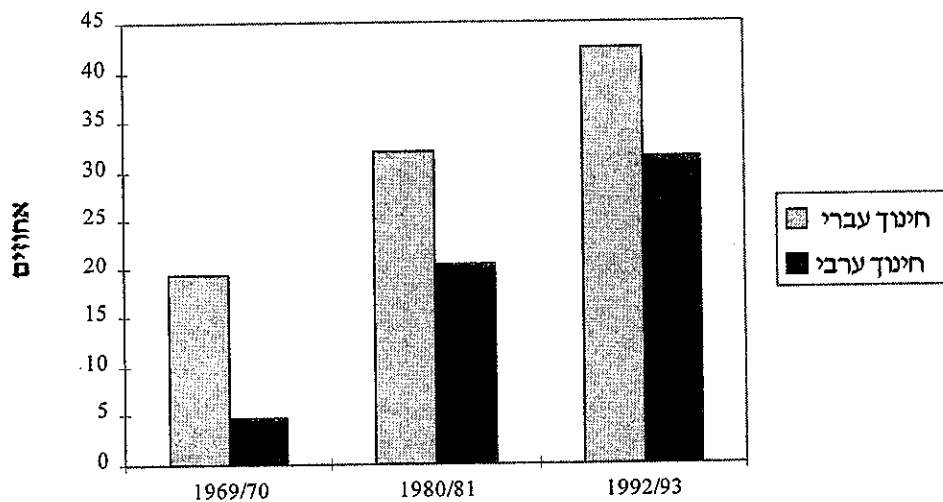
דיאגרמה 30 - אחוז האקדמאים בקרב המורים החדשים⁽¹⁾ בבתי הספר התיכונים, תש"ל (1969/70) - תשנ"ג (1992/93)

(1) מורים חדשים = עד שנת ותק אחת בהוראה.

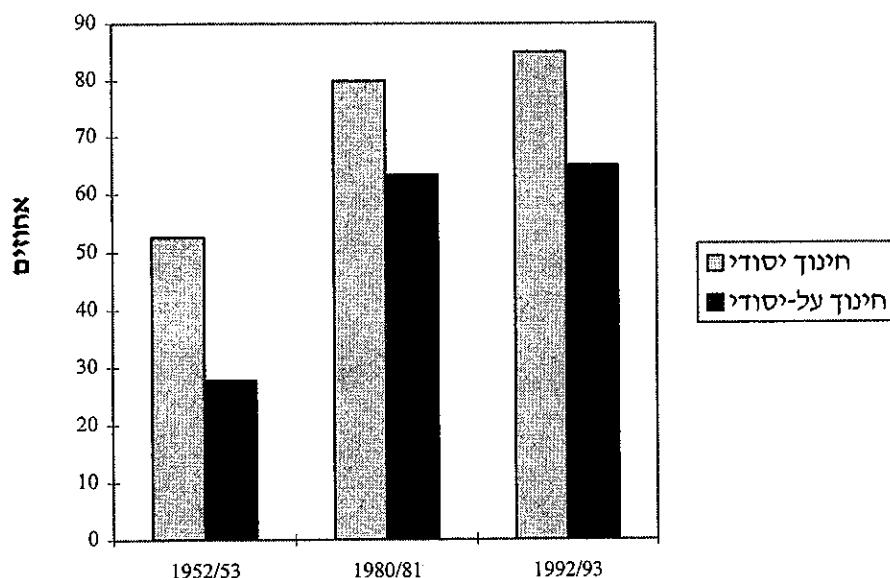
הרכב אוכלוסיית המורים לפי רמת הכשרתם להוראה עבר גם הוא שינויים לא מבוטלים במהלך השנים. אם בתחילת שנות החמישים הרוב המכריע של המורים היו בעלי תעודת מורה מוסמך (שתי שנות לימוד) ואחוזים בודדים בעלי תואר אקדמי, הרי שבתשנ"ג כ-39 אחוז מהמורים היו בעלי תעודת מורה בכיר (שלוש שנות לימוד) ואחוז האקדמאים מבין כלל המורים עמד על 42 אחוז בחינוך העברי ו-31 אחוז בחינוך הערבי (ראה דיאגרמה 31).

דיאגרמה 31 - אחוז המורים האקדמאים בחינוך העברי והערבי, תש"ל (1969/70) - תשנ"ג (1992/93)

בנוסף, ניתן להצביע על מספר שינויים מרכזיים בהרכב אוכלוסיית המורים, כאשר המרכזי שבהם קשור לתהליך הפמיניזציה של מקצוע ההוראה. בעוד שבתחילת שנות החמישים שיעור הנשים בכלל המערכת עמד על כ-46 אחוז, עד תחילת שנות התשעים הוא עלה והגיע לכ-76 אחוז. בחינוך היסודי אחוז הנשים עלה מכ-53 אחוז בתחילת התקופה לכ-85 אחוז בסופה ובחינוך העל-יסודי מכ-28 אחוז לכ-65 אחוז (ראה דיאגרמה 32 להלן). אולם, קצב כניסתן של הנשים להוראה שונה בחינוך העברי ובחינוך הערבי. בעוד שבחינוך העברי כולו תהליך כניסתן היה מהיר ושיעורן הכולל עלה מכ-47 אחוז בתחילת התקופה ל-81 אחוז בסופה, הרי שבחינוך הערבי התהליך מתון יותר ושיעורן הכולל של הנשים עלה מ-34 אחוז בתחילת התקופה ל-44 אחוז בלבד בסופה.

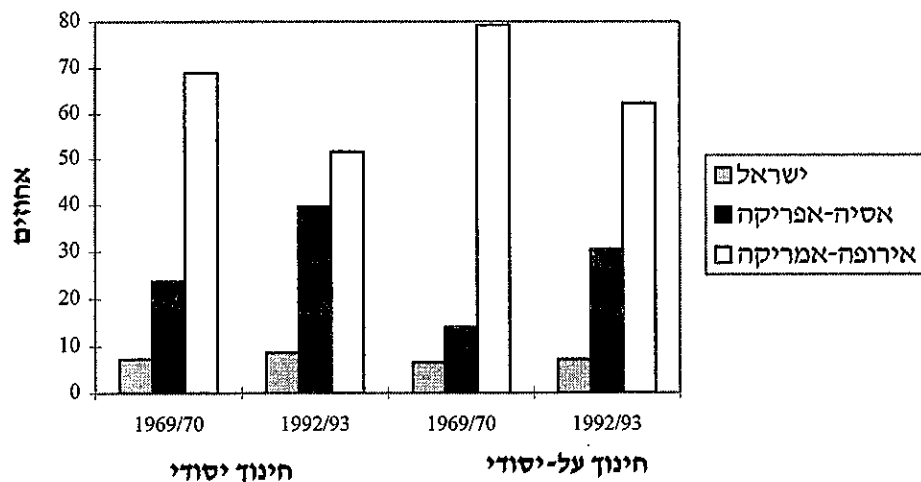
דיאגרמה 32. - אחוז המורות בחינוך היסודי והעל-יסודי, תשי"ג (1952/53) - תשנ"ג (1992/93)

שינויים משמעותיים חלו גם בהרכב המורים לפי מוצאם (ראה דיאגרמה 33). להוציא מורים ממוצא ישראל (ילידי ישראל שגם אביהם נולד בישראל), שחלקם באוכלוסיית המורים נשאר יציב למדי מתחילת שנות ה-70 ועד עתה, ניתן לראות כניסה גדלה והולכת של מורים ממוצא אסיה-אפריקה למערכת - בחינוך היסודי מכ-24 אחוז בתש"ל (1969/70) לכ-40 אחוז בתשנ"ג (1992/93) ובחינוך העל-יסודי מכ-14 אחוז בתש"ל לכ-31 אחוז בתשנ"ג. לעומת זאת, בשיעור המורים ממוצא אירופה-אמריקה המגמה הייתה הפוכה. שיעורם ירד באותה תקופה, בחינוך היסודי מכ-69 אחוז בתש"ל לכ-52 אחוז בתשנ"ג ובחינוך העל-יסודי מכ-79 אחוז בתש"ל לכ-62 אחוז בתשנ"ג.

דיאגרמה 33. מורים בחינוך היסודי והעל-יסודי, לפי מוצא - יהודים,

תש"ל (1969/70), תשנ"ג (1992/93)

במקביל חל תהליך הזדקנות משמעותי של המורים במערכת בכלל, ובחינוך העברי בפרט. בחינוך העברי ירד שיעורם של המורים הצעירים (עד גיל 29) מכ-46 אחוז בתש"ל לכ-12 אחוז בלבד בתשנ"ג, ולעומת זאת שיעורם של המורים בגילאי 40 ומעלה עלה מכ-27 אחוז בתש"ל לכ-51 אחוז בתשנ"ג. בחינוך הערבי תהליך ההזדקנות מתון יותר, אך עם זאת משמעותי. שיעורם של המורים הצעירים ירד מכ-56 אחוז בתש"ל לכ-25 אחוז בתשנ"ג ואילו שיעורם של המורים בגילאי 40 ומעלה עלה מכ-14 אחוז בתש"ל לכ-33 אחוז בתשנ"ג. שינויים אלו באים לידי ביטוי בחציון גיל המורים שעלה בחינוך העברי מ-31 שנה בתש"ל ל-40 שנה בתשנ"ג ובחינוך הערבי מ-29 שנה ל-36 שנה בתשנ"ג.

סגל ההוראה במוסדות להכשרת עובדי הוראה - במקביל לגידול במספר התלמידים במוסדות להכשרת עובדי הוראה ניתן לראות גידול ניכר בסגל ההוראה באותם מוסדות: מ-1,068 משרות הוראה (שוות ערך ל-529 משרות מלאות) בתש"ל, ל-5,161 משרות הוראה (שוות ערך ל-3,795 משרות מלאות) בתשנ"ג.

סגל הוראה ומחקר באוניברסיטאות - סגל ההוראה והמחקר באוניברסיטאות כלל בתשנ"ה 9,233 אנשי סגל (מתוכם 4,771 בסגל האקדמי הבכיר), לעומת 7,871 אנשי סגל בתש"ה (מתוכם 4,296 בסגל האקדמי הבכיר).